

BİR ESERİN İKİ YAZMA NÜSHASI

SÂDETTİN BULUÇ

Bu araştırmada, Anadolu türkçesinin eski bir hazînesi sayılabilecek « *Behcet-ü 'l-ḥadā'ik fî mev'izet-i 'l-ḥalā'ik* »'ın, biri Bursa'da Orhan Kitaplığı - Kurşunlu-oğlu bölümü, tasavvuf Nr. 5'de, diğeri İstanbul'da Süleymaniye kitaplığı-Fatih (İbrahim Efendi) bölümü Nr. 354'de bulunan iki yazma nüshasını karşılaştırarak dilimizin gelişme ve değişme seyri hakkında bir fikir vermek ve bu arada eserin bugüne değin mâlum olan bu iki metnin durumunu biraz daha aydınlatmak istiyoruz.

« *Behcet-ü 'l-ḥadā'ik fî mev'izet-i 'l-ḥalā'ik* »'ın, Bursa yazmasına göre konusu, muhtevası¹ ve başlıca dil özellikleri² üzerinde daha önce incelemeler yapılmış ve metinden bâzı parçalar da neşredilmiştir³.

Anadolu türkçesinin elimize geçen ilk mahsûlleri manzumdur. « *Behcet-ü 'l-ḥadā'ik* » ise, yer yer manzum parçaları da ihtiva etmekle birlikte, daha çok mensur olduğu için, dil araştırmaları yönünden büyük bir değer taşır. Bâzı ifade biçimine, cümle yapısına göre, tercüme olduğu intibasını vermekle beraber, herşeyden önce, XIII. yüzyılda türkçenin ifade gücünü göstermesi bakımından mühim bir vesika olarak kalmakta ve dilimizin gelişme seyrini izlemede büyük bir boşluğu doldurmaktadır.

Daha önceki neşriyatta da belirtildiği üzere, Kurşunlu-oğlu (=K) nüshası, H. 703 (M. 1303)'de Ebü Bekr b. Şeyḥ 'Alî b. Muḥammed eli ile

¹ İ. H. Ertaylan, VII. h. / XIII. m. asra ait çok değerli bir Türk dili yâdigârı, *Behcetü 'l-ḥadâik fî mev'izeti'l-ḥalâik* (Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi, III, 1949, s. 275-277).

² Sâdettin Buluç, *Eski bir türk dili yâdigârı. Behcetü 'l-ḥadâ'ik fî mev'izeti 'l-ḥalâ'ik*. (Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi, VI, 1955, s. 119-131).

³ Sâdettin Buluç, *Behcetü 'l-ḥadâ'ik fî mev'izeti 'l-ḥalâ'ik'den örnekler*. (Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi, VII, 1956, s. 17-44).

Sâdettin Buluç, *Behcetü 'l-ḥadâ'ik fî mev'izeti 'l-ḥalâ'ik'den derlenmiş konuşuklar*. (Türk Dili Araştırmaları Yıllığı — Belleten 1963, s. 161-201).

yazılmıştır. Ancak ne bu nüshada, ne de bundan 177 yıl sonra, H. 886'de Ahmed b. Hüseyin b. Hâcî Müsâ tarafından istinsah edilmiş olan Fatih (=F) yazmasında «Behcet-ü'l-ḥadā'ik» m te'lif tarihi ve yeri hakkında herhangi bir kayda rastlanmıyor. Eserin kimin tarafından te'lif edildiğine gelince, K yazması bu hususta tamamiyle susuyor. Keşf-ü'z-zünün'da, müellifin Sa'd-ü'l-Yemenî olduğu kayıtlıdır. F yazmasında ise bir Nâşireddin b. Ahmed b. Muhammed'den bahsedilir. Ancak, bu kaydın bulunduğu birinci yaprağın yazmaya sonradan eklendiğine işaretlerle, Keşf-ü'z-zünün'da geçen adın eserin müellifine, F nüshasındaki adın da muhtemelen tercüme edene ait olduğunu söyleyebiliriz.

Bu etüdümüzde «Behcet-ü'l-ḥadā'ik»'m yukarıda anlattığımız iki yazma nüshasını birbiri ile karşılaştırdıktan sonra, örnek olarak aldığımız ikâ meclisin çerçevesi içinde, belli başlı ses ve yapım hususiyetlerini belirtmek ve aynı zamanda eski ile olan bağların yer yer kopması sonunda dilin nasıl değiştirilip bozulduğunu da göstermek istedik. Bu bozuluşta arapça ve farsçanın gittikçe artan baskısı altında, güzel türkçe kelimelerin bir yana atılışı yanında, anlamadığı yerleri kendine göre değiştiren müstensih'in de ne kötü bir rol oynadığı açıkça görülmektedir. Şimdi sunacağımız örnekler durumu aydınlatmağa yetecektir. Yukarıda da belirttiğimiz gibi, K nüshası Süleymaniye kitaplığındaki yazmadan 177 yıl önce istinsah edildiği için, aslına daha yakın görünmekte, eski kelime ve şekilleri daha sadâkatle nakl edebilmektedir. İşte bu K nüshasında (bk. 53 a), Süleyman peygamberi ziyarete giden karınca padişahının "sînar közi, sînar ayağı, sînar eli yok erdi" deniliyor. "Sînar" 'ın mânâsı (bir tek, tek) dir. İmdi, muahhar olan F yazmasının müstensihi her halde bu "sînar" 'ı anlamadığından, bunun yerine "sağ" kelimesini kullanmakta beis görmemiştir (bk. 96 a).

K yazmasında bir başka yerde, (149 b) Hz. Peygamber'in ölümünün yaklaştığını imâ eden âyetin gelmesiyle, onu sırtında taşıyan deve si de bu acı âkıbetin ağırlığı altında "ovrma (yâni, boynunun köküne) degin kuma battı" deniliyor. F yazmasında herhalde "ovur" kelimesi anlaşılmadığından, "or" okunacak şekilde harekelenmiştir (275 b). Burada kelimenin "ovrına" olduğunu kabul etsek dahi, sonunda yine aynı metinde "batdı" yerine, "yatdı" yazıldığını görünce, ister istemez müstensih'in anlayamadığı zaman uydurmaya kaçtığı kanaatine varıyoruz.

Sonra, yine K yazmasında (151 a) Hz. Peygamber'in ölümüne yakın ve isli, hüznü bir edâ ile yanına gelen Cebrâil'in, kanatlarını üzüntüden

“yapmış”, yâni (kapamış) olduğundan bahsedilir. F nüshası (280 a) “yapmak = kapamak” ı tamamen tersine olarak “yaymak” a çevirivermiştir.

Bundan maada K nüshasında (52 b, 149 a) (yükselmek, çıkmak) mânâsına “dügmek” ve (seçmek) mânâsına “öyürmek”, ikinci yazmada (95 a, 274 b) herhalde yine anlaşılmadıklarından, sırasıyla “degmek” ve “örmek” (öyürmek ?) olmuştur.

Bu örnekler, dilin kaderi üzerinde bâzan ne tuhaf oyunlar oynandığını gösterdiği kadar, yazmalardan faydalanırken ne denli ihtiyatlı olmak gerektiğini de hatırlatır.

Yabancı kelimelerin dile sızmasına örnek olarak da şunları gösterebiliriz: K’da (savaş, mücadele) mânâsına “dokış” kelimesi, F’de “çalış” ve “cenk” ile karşılanıyor. K’da “dcrüşmak” yerine, F’de “bahş etmek”, “dirgemek” yerine “cem etmek” geçiyor. Bu örnekleri daha da çoğaltmak mümkündür.

Dilin mâcerası üzerinde yaptığımız bu açıklamadan sonra, her iki yazmanın şekil ve muhtevâ bakımından durumunu ve Kadir gecesi’nin kutluluğu ile Hz. Peygamber’in ölümünü anlatan iki meclise göre, başlıca imlâ, ses ve yapım hususiyetlerini gözden geçirebiliriz. Karşılaştırmayı kolaylaştırmak amacı ile, iki yazmanın metni yan yana verilmiştir.

Bu mühim eseri yıllarca evvel, Bursa’daki Orhan kitaplığında bulduğum zaman, eski meşin cildi içinde, dağınık bir hâlde idi ve yapraklar da birbirine karışmıştı. Fakat, sonradan hemen hemen kusursuz bir şekilde tertiplenerek ciltlendiğini görüyoruz.

K yazması ile karşılaştırdınca, muntazam görünen Süleymaniye yazmasının da vaktiyle yer yer yanlış ciltlenmiş olduğunu fark ettim. Bu yazma da Bursa nüshasına göre sıraya konulduktan sonra yeniden ciltlenmiştir¹.

Yukarıda da belirttiğimiz gibi, bu iki yazmanın istinsah tarihleri arasında aşağı yukarı iki yüz yıla yakın bir zaman farkı vardır. K yazması eski ve yeni şekilleri yan yana bulunduran bir geçiş devresi-

¹ Koyu kahve rengi, şemseli eski meşin cild içinde bulunan Kurşunlu-oğlu nüshasının boyu 22 X 16’dır. Sâde, harekeli eski nesih kırmızı ile yazılmıştır. Kâğıdı tahinî renkte kaba âbadidir. Yazma 177 varak tutmaktadır. F yazması miklepli, koyu kahve rengi meşin ciltlidir. Ölçüsü 25 X 17, kâğıdı bej renkli, âharlı ve kalıncadır. Harekeli nesih ile yazılmıştır, 325 yapraktan ibarettir,

nin katışık bir tipini teşkil ettiği halde, F nüshası yer yer değiştirilmiş, devrinin diline az çok uydurulmuş muahhar bir yazmadır.

Karşılaştırma sonunda her iki nüshanın ayrı ayrı yazmalardan kop-
 ye edildiği kanaatine varmış bulunuyoruz.

K yazmasında eserin adı « *Behcet-ü'l-ḥadā'ik fi mev'iz-i'l-ḥal-
 āyik* » dir. F nüshasında ise « *Behcet-ü'l-ḥakāyik fi mev'iz-i'l-
 ḥalāyik* » olarak geçmektedir.

K nüshasının baş tarafında 41 meclisten ibaret bir fihrist bulun-
 maktadır. F yazmasında böyle bir cetvel yoktur. Aslında başlangıç
 kısmı her iki yazmada birbirinden ayrıdır. K besmele'den sonra şöyle
 başlar :

(2 a) حمد و ثنا اول تکرری کم یرتی ککار بزدی ای کن یلدز برله دشدی یری بزدی
 درلو خلقی دون کندز برله عرش یرتی عرش اکا دراق دکل تحت‌الثری هم اکا اراق
 دکل قدیم درر حدثان اکا ارماس قادر درر زیادت و نقصان انکا دکاس مکان یرتی مکانده
 درمدی زمانکتردی زمان ان کرمدی باراردی قایم ذات برله کسا ان بار قلمدی اون سکنز
 مک عالم یرتی کسای کندنزا یار قلمدی ذاتک نهایت یوق باقی درر دایم‌الوجود سکنزا
 انتها یوق ...

هو الاول

بروقت یر یوز

یلدزل برکنک

(2 b) سکینه سقیمه سین فلور شکور اد برور فنههم شقی و سمید یوز مک هزاران درود و صلوات
 و سلام و تحیات محمد مصطفی ازری و انک اهل بیت و اصحابه رضوان الله علیهم اجمعین اما
 سبحانه و تعالی من ضعیف قوی عنایت دکزنا دلدردی و ایمان و معرفت برله ککلی کلدردی ..

F yazmasında ise, sonradan başka bir hat ile yazılıp eklenmiş olan
 birinci yaprakta daha çok arapça olan mukaddime şöyledir:

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ¹ (1 b)

الحمد لله رب العالمين والصلوة والسلام على خير خلقه محمد وآله و اولاده و ازواجه و
 اصحابه اجمعين اول الله تعالى برلدرکومزندن صکره کم انما الله اله واحددر لاثانية له در و بعید
 رسولنی اکدکزدن صکره کم تحفة تحیات و نثار صلوات بر مرقد و مظهر و روضه معطر سینان

¹ Besmele'nin üstüne doğru, sonradan bozuk bir hat ile « Meclis tercümesi Ahmed
 Bîeân » ibâresi yazılmış ise de, bunun gerçekle bir ilgisi yoktur.

محمددرکم حق تعالی قرآنده اكدی و صلوات كتردی ملائكتاری برله ان الله و ملائكتیه یصلون علی النبی یا ایها الذین آمنوا صلوا علیه وسلموا تسلیاً دخی كرامت توقیع ذكر اتدی. ماكان محمد ابا احد من رجالكم ولكن رسول الله وخاتم النبیین دخی خانداننی ذكر اتدی. انما یرید الله لیذهب عنكم الرجس اهل البیت و یطهرکم تطهیرا اما بعد بلسکل کم بو کتابك مؤلف قدوة الفضلا ناصرالدین بن احمد بن محمددر رحمة الله تعالی حق تعالی لطف کرم برله غفلتدن ایردی (2 a) و معرفت برله کوکونی کلدردی.

F nüshası bâzan kısaltılmış olmakla beraber, daha ziyade bir takım ilâvelerle genişletilmiş görünüyor. Bu da K yazmasında şâhid olduğumuz eski sağlam ve toplu ifadenin az-çok bozulmuş olduğu ıntibahı vermektedir. Gerçekte K nüshasında da bâzı yanlış, tekrar veya eksikler bulunmakta ise de, yine de iyi bir istinsah olduğunu söyleyebiliriz. K yazmasının baş tarafta yırtık olan yerlerini, F 'ye göre kısmen tamamlamak ve ayrıca okunamayan yerleri, her iki yazmadan karşılıklı faydalanmak suretiyle sökmek mümkündür.

F nüshasında arapça kısımların tercümesine daha çok yer verilmiştir. Bu arada, meselâ : K 154 a'da Hz. Mûsâ'nın ölümünü anlatan arapça metnin türkçesini yalnız F 289 a v.dd.'de buluyoruz. K 165 b'de geçen hadîs, yine yalnız F 303 a 'da türkçeye çevrilmiştir. K 166 a'daki hadîsin türkçesi eksik olduğu halde, F 260 b'de bunun tam bir tercümesi vardır. K 167 b'de geçen arapça hitab, F 305 b'de türkçeye çevrilmiştir. Nihayet K 167 b'de sona doğru geçen arapça metnin türkçe tercümesi de yalnız F 308 a'da bulunuyor.

Karşılaştırma sonunda her iki yazmada eksik olan diğer yerler aşağıdaki cetvelde gösterilmiştir.

F	K
—	6 a , 4 - 6 b , 12.
13 b, 1 beyit.	—
—	15 b , - 16 a , 4.
—	35 b, 18 - 35 a, 17.
—	65 b, 2 beyit.
—	71 a , beyitler.
—	83 b , kıt'a.
—	90 a, 90 b, 5.
180 b, 9 - 183 a , 6.	—
—	96 a, farsça beyitler ve tre.

F	K
226 b, 4 - 227 b, 8.	—
235 farsça beyitler.	—
243 b, 11 - 244 a, 2.	—
253 a, 7 - 256 a.	—
258 b, 6 - 259 b, 7.	—
—	127 b, 12 - 141 b (27. - 29. meclisler).
—	143 b, 5 - 144 a, 7.
263 b, 1 - 264 a, 11.	—
266 b, 12 - 267 a, 1.	—
267 b, 5 - 268 a, 9.	—
268 b, 4 - 11.	—
269 a, 3 - 270, 5.	—
—	148 a, farsça beyit.
283 a, farsça beyit ve tre.	—
286 a, 13 - 287 a.	—
299 a, 7 - 300 a.	—
302 b, 6 - 303 a, 8.	—
—	159 b, 12 - 164 a, 15.
—	173 b'de bir mısra.

İki yazmanın bitiş kısımları birbirinden farklıdır. K'nın hâtimesi şöyledir:

(177 b) وقع الفراغ من نسخة الكتاب بهجة الحدايق في موعظ الخلايق في اول شهر المبارك محرم في يوم الخميس في وقت قريب الظهر سنة ثلث و سبعمائة كتبه العبد المذنب المقر بذنبه المحتاج بدعاء اخوانه اصف الخلايق اذا حضر لم يحسب واذا غاب لم يطلب ابر بكر ابن الشيخ على ابن محمد حامد الله تعالى ومصلياً على نبيه و اله اجمعين غفر الله لكتابه ولوالديه ولصاحبه وجميع المؤمنين والمؤمنات والمسلمين والمسلمات ولنمنا قرأ ولنمنا نظر ولنمنا دعا ولنمنا قال امين يا رب العالمين وصلى الله على سيدنا واله الطيبين الطاهرين وسلم تسليماً تسليماً كثيراً كثيراً ... امين.

Bundan sonra ilim ve cehil üzerine farsça iki beyit ve sayfanın kenarında, tâlik hat ile, nüshanın Hâce Şâhî tarafından Şeyh 'Alâ'eddîn-i Rûmî'nin kızı 'Āyîşe'ye ve sonra Şeyh'in zâviyesine vakf edildiğine dâir arapça bir ibâre ve nihâyet altta Gurşunî-zâde Hâcî İbrâhîm'in vakıf mührü bulunmaktadır.

F'de bitiş kısmı şöyledir :

{#25 b} كتبه عبدالفقير الحقير المحتاج الى رحمة الله تعالى احمد بن حسين بن حاجي موسى
غفرالله له ولجميع المسلمين والمسلمات والمؤمنين والمؤمنات آمين يارب العالمين فرغ هذا الكتاب
المبارك في يوم السبت في وقت الضحى في شهر ربيع الآخر في جمعة الاخرة سنة ثمانين وثمان
مائة و الله اعلم.

Sonunda da kitabın Sultân Kayıtbay b. ‘Abdullâh’a aid olduğunu gösteren arapça bir kayıd vardır.

İmlâ hususiyetleri:

Ünlülerin yazılışında, arapça imlânın te’siri ile, K’da harekeye daha çok yer verilmiştir. Arapça, farsça kelimelerde de uzun ünlü için K’da bâzan hareke, F’de ise doğrudan doğruya harf kullanıldığını görüyoruz.

Türkçe kelimelerin sonunda *u, ü* yerine bâzan *و +* yazılması, *-an, -en, -m, -in*, seyrek olarak *-un, -ün* için tenvin de kullanılması K’da daha siktir.

Türkçe kelimelerde yanyana bulunan aynı ses ile, yine bu durumda, çıkış noktaları birbirine yakın olan *t - d* için sadece şeddeli *t* veya *d* yazıldığına, *s - z* için yalnız şeddeli *s* kullanıldığına daha çok K’da rastlanır. Bu arada, daha çok bir ses hususiyeti olmakla birlikte, K’da *t* ile biten fiil kök veya gövdelerinde, görülen geçmiş zamanın teklik 1. şahsı için daha çok *-dum, -düm* yanında, benzeşme ile bâzan *-tum, -tüm*; çokluk 1. şahsı için *-duk, -dük* yanında *-tuk, -tük*, nihayet 3. şahıslarda *-dı, -di* ve *-dılar, -diler* yanında bâzan *-tı, -ti* ve *-tılar, -ti-ler* bulunduğu da işaret edelim.

Buna karşılık *t* ve *ğ* ile nihayetlenen isim veya fiil kök veya gövdelerine *d* ile başlayan bir ek getirilince, geriden benzeşme ile *t* veya *ğ*’nin sadâhlaştığı da vâki’dir. K’da: *işiddür-, şırüddan*; F’de: *işiddür-, şırâtdan* v. b.

Her iki nüshada *ç* yerine hemen daima *c, p* yerine *b* yazılmıştır.

Türkçe kelime başında kalın ünlü ile geçen *s* için *sad* yerine bâzan *sin* yazılması, K’da daha sık görülür.

Kalın ünlülerle birlikte bulunan *t* sesinin her iki metinde *ğ* olarak yazıldığı da oluyor.

Nazal *n* için *ñ* yanında *ng* yazılması, K’da seyrek. F’de bu imlâya daha da az rastlanır.

K’da geniş zamanın menfi kökünün sonunda ve ayrıca fiil çekiminde çokluk 1. şahıs eki olarak geçen *-vus, -vüs; -us, -üs*’de sondaki ünsüzün bâzan *s* ile yazılması tipiktir.

Ses hususiyetleri :

Burada belirteceğimiz başlıca noktalar ünlü durumu, düzlük - yuvarlaklık bakımından göze çarpan ayrılıklar, orta hece ünlüsünün düşmesi, kelime başında ünsüz türemesi, kelime başında, içinde veya sonunda değişen veya sedâhlaşan ünsüzler, çekim ve yapım eklerinin başında ve sonunda *ğ* ve *g* durumu gibi sesle ilgili hususlardır.

Ünlülerden kapalı *e* her iki yazmada, yerine göre, *kesre*'li *elif* veya *ye* iledir. Aşağı yukarı iki yüz yıl ara ile istinsah edilmiş olan iki yazmada bu fonemde, genişleme bakımından ne gibi değişiklik olduğunu yazıdan tesbit etmek imkânı yoktur. Onun için bu sesi şimdilik ile göstermeği uygun bulduk.

Ünlü uyumu :

K 'da kelime-kök veya gövdesinde, düzlük - yuvarlaklık bakımından uyuma her zaman rastlanmaz. Buna karşılık F 'de yuvarlaklaşma temâyülü başlamış görünüyor. K 'da *okı*-, *uyı*-; F 'de *oku*-, *uyu*- gibi. Fakat öte yandan K 'da *yazı* (ova), F 'de *yazu* ve yine K 'da *yöri*- yanında *yiri*-.

Ekl er de isim çekiminde, ünsüzle biten kelimelerde genitif (ilgi hâli) eki, her iki yazmada hemen daima *uñ*, *-üñ* 'dür. Yalnız K 'da pek seyrek olarak düz şekilde *-ñ*, *iñ* de geçer.

İyelik eklerinde, teklik 1. şahısta ekten önce gelen yardımcı ünlü, K 'da daha çok yuvarlak, ara sıra düzdür. F 'de ise yuvarlak olarak bulunur. Teklik 2. şahıs iyelik ekinin bağlayıcı ünlüsü, her iki yazmada hemen daima yuvarlaktır. K 'da seyrek olarak düz ünlü ile de geçer. F 'de buna daha az rastlanır. Çokluk 1. şahıs iyelik ekinden önce gelen yardımcı ses, iki nüshada da hemen daima yuvarlaktır. Çokluk 2. şahısta iyelik ekinin yardımcı ünlüsü K 'da ara sıra düz olarak geçer. F 'de buna daha az rastlanır.

İsim yapım eklerinden *-lu*, *-lü* ve *-suz*, *-süz* ekleri her iki yazmada yuvarlak ünlü iledir.

-lık, *-lik*, *-luk*, *-lük* ekinde, düzlük - yuvarlaklık bakımından, her iki metinde de uyum dışında kalan örnekler vardır.

K 'da fiilden yapılmış bir isim olan *iç-gi-çi* kelimesinde ilk yapım ekinin ünlüsü, kökteki vokalin tesiriyle düzleştiği hâlde, F 'de bu ses yuvarlak olarak kalmıştır.

Fiilden isim yapmağa yarayan *-k*, *-k* ekinden önce gelen bağlayıcı ses, uyuma aykırı olarak, daha çok yuvarlak şekilde geçmektedir.

Sıra sayı sıfatı eki *-nçı*, *-nçi* 'den önce gelen yardımcı ünlü, K 'da yuvarlaklık bakımından bâzan uyum dışı kalıyor,

Fiil yapım eklerinden pasif eki *-l-*, *-n-*, dönüşlülük eki *-n-*, müşareket eki *-ş-* ve nihayet faktitif eki *-t-* 'den önce gelen bağlayıcı ünlü K 'da daha çok düzdür, F 'de yer yer yuvarlaklaşma başlamıştır. K 'da faktitif eklerinden *-dur-*, *-dür-* yanında, düz ünlü ile *-dır-*, *-dir-* de bulunur.

Fiil çekiminde¹ *-a*, *-e* gelecek zaman kipinin teklik 1. şahıs ekin-den önce gelen yardımcı ünlü K 'da nâdiren yuvarlak olarak geçer.

-mı, *-mi*, *-mu*, *-mü* soru eki K 'da, uyum dışı olarak daha çok yuvarlak, seyrek olarak da düz ünlü ile bulunur. F 'de düz şekil daha sık geçer.

Vurgusuz orta hece ünlüsünün düştüğüne dair örnekler her iki yazmada da vardır. Ancak F 'de bu temayül daha kuvvetli görünüyor.

Ayt- fiili, K 'da araya bâzan ünlü getirilerek *ayıt-* olmuş, F 'de ise bâzi eklere göre, her iki şekilde incelererek *eyt-* ve *eyit-* 'e çevrilmiştir.

K 'da bâzi kelimeler başta bir *v* veya *y* sesi ile geçer. K 'da *ur-* yanında *vur-*, *inçü* yanında *yinçü* ve *yinçit-*, F 'de *ur-*, *incü* ve *incit-*.

Eski türkçeye uygun olarak K 'da kelime başında geçen *b* fonemi, F 'de hemen hemen daima *v* olmuştur.

Kelime başında geçen *b - m* değişikliği bakımından K daha ziyade *m* 'li, F ise *b* 'li karakterdedir.

Kelime başında *t - d* değişikliğine gelince, ince ünlü ile geçen *t*, iki yazmada da, bir kaç örnek dışında, artık *d* olmuştur. Kelime başında kalın ünlü ile geçen *t* ise, gerek K, gerek F 'de kısmen sadâlîleşmiştir. F 'de sadâlîleşme daha ilerlemiş görünüyor. Bununla birlikte K 'da sadâlîleşmiş olan bâzi örnekler, F 'de sadâsız olarak geçiyor. Bu arada aynı metinde bâzan *t* ve *d* 'li şekiller yan-yana da bulunur.

Eski türkçede kelime başında geçen *k* sesinin F 'de artık *g* olduğunu, Kurşunlu-oğlu yazmasında ise, bu durumda ince ünlülerle birlikte *t* 'nin hemen temamiyle sadâlîleşmiş olmasına rağmen, yine de *k* olarak kaldığını kabul ediyoruz.

F 'de bir kaç örnekte kelime başında *k* foneminin *h* olması bir ağız hususiyetini aksettirmektedir.

1 Fiil ve zamir çekiminde ek ünlülerinin durumu için bk. S. Buluç, *Eski bir Türk dili yâdigârı* (Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi VI, 1955, s. 125, 127 v.dd.). Ayrıca yukarıda s. 151. not 3 'de gösterilen Türk Dili - Belâten'deki yazımın baş kısmında da buna dair mâlumat vardır.

Eski türkçede kelime içinde *d*, sonra XI. yüzyılda « *Dîvân-ü luğât-i't-türk* », de *d* olarak geçen ses, her iki yazmada *y*'ye çevrilmiştir. Yalnız "sahib, rab" mânasına *idi* sözünde *d* fonemi saklı duruyor.

Kelime içinde *k*'nin *h* oluşunu gösteren örnekler Kurşunlu-oğlu yazmasında mahduttur, F'de böyle kelimeler daha da azdır.

Yazıdan belli olmamakla birlikte, K'da kelime içinde veya sonunda *ç* sesi iki ünlü arasında da karakterini saklamış olmalıdır. F'de bu durumda yer yer sadâlılaşma vardır. Kelime sonunda *p* foneminin ise iki ünlü ararsında daha çok sadâlılaşmış olduğu söylenebilir.

F'de kelime sonunda olup iki ünlü arasına düşünce hemen daima sadâlılaşmış bulunan *k* sesi, Kurşunlu-oğlu yazmasında sadâsız olarak da geçmektedir. Bu durumda *k*'nin de sadâhlaşarak *g* olup olmadığını yazıdan ayırdetmeğe imkân yoktur. Ancak *k*'nin de her iki metinde *k*'ya uygun bir gelişme seyri tâkip ettiği söylenebilir.

Yapım ekleri ile datif (verme hâli) ekinin başında *ğ* ve *g*'nin K'da seyrek olarak devam ettiği, F'de ise, bir kaç kelime dışında, kaybolduğu görülüyor. Yapım eklerinin sonunda *g* ve *ğ*'ya gelince, K'da pek az kelimedede tutunabilmiş, F'de hemen hemen tamamiyle düşmeğe yüz tutmuştur.

K'da kelime sonunda *t*'nin, *d* ile başlayan bir ek yanında, benzeşme yolu ile sadâlılaştığını, bunun tersine ve daha sık olmak üzere, bu durumda ekteki *d*'nin, yanındaki kök veya gövdeye ait *t* tesiriyle, sadâsızlaştığını yukarıda belirtmiştik.

Geniş zamanın menfi kökü sonunda ve ayrıca fiil çekiminde çokluk 1. şahıs eki *-vus*, *-vûs*, *-us*, *-ûs*'de sondaki fonemin aynı zamanda sadâsız olarak geçmesi, K'nın bir karakteristiğini teşkil eder.

K'da geçen *seksen* yerine, F'de *sekzen*, bir ağız hususiyeti olabilir.

su (<*sv* <*sub*) kelimesinin sonunda eski *v* sesi, K'da ünlü ile başlayan bir ek yanında bâzan ortaya çıkıyor. Pek seyrek olarak F'de de aynı hâdise ile karşılaşırız. Ancak, "sıva" kelimesi, F'de *sva* şeklinde geçtiği hâlde, K'da *suya*'dır. Fakat, öte yandan F'de çekimli şekli ile *su-y-ı*, K'da *sv-ı*.

Çekim ve yapım ekleri:

K'da çekim ve yapım eklerinin durumunu bundan önceki yazılarımızda göstermeğe çalışmıştık¹. Burada belirtilmesi gereken nokta, K

1. s. 159, not 1'de gösterilen iki etüde bakınız.

yazmasında isim, zamir, 1. ve 2. şahıs iyelik eklerinden sonra akuzatif (yükleme hâli) eki *-ni*, *-ni* 'nin F 'de pek bulunmadığıdır.

n eki ile instrumental (vasita hâli) K 'da daha çok kullanılmıştır.

K 'da denominal isim olarak geçen *y-yık* kelimesine karşılık, F 'de yine isimden yapılmış bir isim olan *yayan* sözünü, deverbale *oyak* 'a mukabil, yine fiilden yapılmış bir isim olan *oyanuk* kelimesini buluyoruz.

Âitlik eki olan *ki*, K 'da yerine göre kalınlaşıp sadâhlaşarak *kı*-, *-ğı* olmakta, F 'de bâzan uyuma tâbi olmadan *ki* şeklinde kalmaktadır.

Daha çok F 'de sıfatların karşılaştırılmasında üstünlük gösteren *-rak*, *-rek* ekinden önce bâzan bir *ı* veya *i* bulunur.

K 'da topluluk gösteren sayı adlarından *ikevlesi* (<*ikegülesi*) "her ikisi, ikisi birlikte" kelimesine karşılık, F 'de *bunlar* sözüne rastlıyoruz. K 'da ayrıca *üçevlesi*, *dördevlesi* gibi örneklere göre, henüz işlek olduğu anlaşılan bu şeklin F 'de artık kullanılmaz hâle geldiği görülüyor.

Şahıs zamirlerinin çekiminde kök değişmesi K 'da oldukça sık görülür, F 'de buna pek rastlanmaz.

K 'da soru zamirlerinden *kimse*, *kimerse* ve *nese* yerine, F 'de daha çok *kimse*, *kimsene* ve *nesne* geçer.

Fi ile gelince, F 'de yardımcı fiil olarak geçen *ol-* yerine, K 'da *bol-* tipiktir. F 'de ancak bir kaç yerde *bol-* kalmıştır.

K 'da isim fiili ile çeşitli kipteki fiil çekiminde yardımcı fiil olarak kullanılan *er-* yerine, F 'de başlı başına veya ek hâlinde *i-* bulunur. Bu *i-* K 'da henüz yaygın olmayıp, daha ziyâde hikâye ve şart şekilleri ile birleşik çekimlerde kullanılır,

İsim fiilinin teklik 3. şahıs için K 'da daha çok *durur*, F 'de ise bunun eklenmiş *-dur*, *-dür* şekli geçer.

İsim fiilinin menfisi, daha çok *er-* 'in menfi geniş zamanı *ermez*, *ermes* veya, F 'de olduğu gibi, *degül* ile teşkil edilir. Bu arada K 'da bâzan *bolmas*, F 'de bunun yerine *yok* bulunur.

K 'da isim fiili ile fiil çekiminde şahıs unsuru olarak teklik ve çokluk 1., 2. şahıs zamirleri veya eklenmiş şekilleri geçer. F 'de bunların artık ek hâline geldiklerini görüyoruz.

Daha K 'da çeşitli fiil çekiminde geçen şahıs eklerinin, benzetme yolu ile, birbirine karıştırıldığı oluyor.

Her şeyden önce şimdiki ve gelecek zaman için K'da *-a*, *-e* şekline karşılık, F'de geniş zaman bulunması veya bâzan bunun tersi, ayrıca K'da dilek yerine, F'de ara sıra istek şeklinin kullanılması göze çarpmaktadır.

Partisipler, çeşitli şekil vekullanılışları ile, her iki metinde sık sık geçerler. Bu arada geniş zaman partisipi, bugüne nazaran daha işlek bir durumdadır. Her iki metinde *-an*, *-en* ve *-ası*, *-esi* partisip ekleri yanında, K'da ayrıca *-ğan*, *-gen* ve *-ğası*, *-gesi* şekilleri de vardır. Nihayet K'da gelecek zaman partisip eki *-daçı*, *-deçi*'nin, F'de *-ası*, *-esi* ile karşılandığını görüyoruz.

Gerundium (zarf fiil) şeklinin sonunda geçen ünlüler, düzlük-yuvarlaklık bakımından, her iki yazmada bâzan uyum dışı kalırlar.

-u- yardımcı fiilinin gerek K, gerek F'de yalnız menfisi vardır. Bununla yan yana zarf fiillerle iktidar şekli yapılırken, asıl fiillerin düz ünlüleri, büzülme sonunda düşer ve iktidarın menfisini ifade eden unsur da, ek hâlinde yerine göre incelik.

Yer zarfı olan *içerü* kelimesinin F'de iki yerde *çerü* şeklinde geçtiğini görüyoruz.

K'da *içinde* kelimesine karşılık, F'de *arasında* veya son çekim edatlarından *içre* bulunmaktadır.

K'da gösterme edatı olarak *ış* yanında *uş* bulunur. F'de bunun daha çok düz ünlülü şekli geçer.

K'da soru edatı olarak *nişe* yerine, F'de daha çok *niçün* kullanılır; *nite* yerine de F'de *niçe* bulunur.

K'da bağlama edatı olarak *imdi* yerine, F'de *şindi* geçiyor.

K'da "onun gibi" mânasına gelen *ançılıyu* (<*ançulayu*) kelimesi, F'de sonda instrumental eki ile *ançdayın* şeklinde geçmektedir. F'de "bunun gibi" mânasına gelen *bunçılaysın* bağlama edatına karşılık, K'da aynı mânada *bundayuğ* (<*bunu teg ok*) bulunuyor. Bunun yanında *-layu*, *-leyü* eki ile K'da: *qadr düninleyü* ve 'Üzeyr peygâmbere eşeginleyü grupları F'de: *qadr düni gibi* ve 'Üzeyr piygâmbere eşegi gibi şeklinde karşılanmıştır.

Son çekim edatlarından *içün* F'de daha çok ekleşmeğe meyli etmiş görünüyor.

Dapa edatı K'da sık geçer. F'de bunun yerine *yana* kullanılır. K'da bu son çekim edatına bağlı isim veya grup nominatif halinde, şahıs zamirleri ise genitif hâlinindedir. F'de *yana*'ya bağlı isim veya grup

ablatif hâlinde bulunur. K 'da *dapa* 'ya bağlı isim, F 'de bâzan edatsız olarak sadece datif hâlinde geçer. K 'da *yönin düşman dapa dut-*, F 'de *yönin düşmana dut-* gibi.

K 'da *birle* son çekim edatı yerine, F 'de bâzan *ile* veya bunun ekleşmiş şekli geçer.

Son çekim edatlarından *göre* 'nin kullanılışı ayrı bir yer tutmaktadır. K 'da buna bağlı isim veya grup ablatif hâlinindedir. F 'de ise, ya ablatif veya bugünküne uygun olarak datif hâlinde karşılanır.

Yukarıda gösterdiğimiz başlıca ses ve yapım hususiyetlerinden sonra her iki metinde ayrı ayrı geçen diğer kelimeleri de karşılıklı olarak gözden geçirelim :

K	F
<i>dün</i>	<i>dün</i> , yanında <i>gice</i>
<i>urağut</i>	<i>'avrat</i>
<i>yük</i>	<i>harvar</i>
<i>dokış, dokuş</i>	<i>çalış</i> , yanında <i>cenk</i>
<i>yahtu</i>	<i>yahtu</i> , yanında <i>aydın</i>
<i>yön</i>	<i>vech</i>
<i>binü</i>	<i>at</i>
<i>sü</i>	<i>çeri</i>
<i>kanı katılar</i>	<i>hışim</i>
<i>giy</i>	<i>koku</i>
<i>aşaklık</i>	<i>alçaklık</i>
<i>sökel</i>	<i>şayru</i>
<i>kur</i>	<i>kerre</i>
<i>yarı</i>	<i>yardım</i>
<i>dartış -</i>	<i>bağış it -</i>
<i> kayıt -</i>	<i>var -</i>
<i> kaygur -</i>	<i>kaygulan-</i>
<i>dirge -</i>	<i>cem^c it -</i>
<i>(uçmağa) kavşur -</i>	<i>(u.) giöür -</i>
<i>başur -</i>	<i>yüklet-</i>
<i>bar -</i>	<i>gel- -</i>
<i>işidin -</i>	<i>deg -</i>

K

F

ünde -
 yarat -
 (ay) tutm -
 vaktına deg-
 keleşî kıl -
 kavuz bol -
 selâm kıd -
 selâni bir -
 köñline düş -
 uyumuş (қан)

ünde -, yanında oku-
 dörüt -
 (ay) tutul -
 düken -
 nesne söyle -
 dütüñ çık -
 selâm vir -
 selâm degür -
 öğine düş -
 uyuşmuş (қ.)

Yabancı kelimeler :

ilāhī

hōş

zemāne

server

uqbā

bār-i huzāvendā

şāz

zemān

mihter

āhîret.

Her iki metinde geçen diğer yabancı kelimelere gelince, F 'de bugünküne uygun olarak arapça *ziyāde*, *süre* v. b. gibi kelimeler, K 'da, farsçada olduğu gibi, *ziyādet*, *sūret* şeklinde geçer. Ayrıca F 'de *Mūsā*, *İsā*, *ṭübü* gibi kısa elifli kelimeler, K 'da yine farsçaya uygun olarak *Mūsī*, *İsī*, *ṭübī* şeklinde bulunur. Buna karşılık K 'da *ḳurb*, *hüdü*, *kedir* sözlerine, F 'de *ḳurbet*, *hidāyet*, *küdüret* tekabül etmektedir.

F 'de *yād*, *āzād*, *kilīd*, *pādişāh* v. b. kelimelerde daha çok *d* şekli ile geçen sözcükler, K 'da hemen daima *z* 'li olarak kullanılmıştır. Bu arada K 'da arapça *hidmet* kelimesinin, F 'de, farsçaya uygun olarak *hizmet* şeklinde geçtiğini görüyoruz.

F 'de arapça *lākin*, K 'da, farsçaya uygun olarak, *likin* şeklindedir.

K 'da *ḳadr*, *ḳavi*, *ḡusl*, *küfr* gibi daha çok tek heceli olarak geçen kelimeler, F 'de daha ziyade *ḳadir*, *ḳavül*, *ḡusül*, *küfür* şeklindedir.

K 'da *Muḫammed Muştafā*, F 'de sıfat tamlaması olarak *Muḫammed-i Muştafā* şeklinde geçiyor.

Butün bu açıklamalardan sonra ortaya çıkan gerçek şudur : Kurşunlu-oğlu nüshası, daha önce de belirttiğimiz gibi, fonetik ve bâzı morfolojik hususiyetler bakımından, eski ve yeni şekilleri yan yana bulduran bir geçiş devresinin canlı bir örneği sayılabilir. Başka bir deyim ile, bilhassa ses gelişmeleri yönünden, Kurşunlu-oğlu yazması henüz durulmamış olduğu hâlde, Fatih yazmasında, aynı yönlerden devrenin artık kapandığı veya kapanmağa yüz tuttuğu anlaşılmaktadır.

düni didi, miñ aydan yigrek bolduğı için; qadr düni didi, qadr ululuğı için; selâm düni didi, firiştelar selâm birdügi için; raḥmet düni didi, Çalap yazuqluya raḥmet kılduğı için.

وهذه الليلة من العجب الليالي كما موسى بين العصا وحرار عزير بين الحمير وهدم سليمان
Aziz-e. بين الطيور والفرقان بين الكتب < 51 a > و عيسى بين الخلق وناقة الصالح بين الحيوان
men, uşbu dün ayrık dünlerden 'acabrağ durur, nite kim Müsî 'aşās
dükeli 'aşālar içinde 'acabrağ erdi, amūñ için kim cihānda 'aşā delim
erdi ve lîkin hîç 'aşā Müsî 'aşāsı kibi degül; yüz yük cāzuluğı bir
kezde yuddı. Taqı 'Üzeyr peygāber eşegi 'acabrağ durur eşekler
içinde anuñ için kim dünyāda eşek delim bar erdi ve lîkin hîç eşek
'Üzeyr peygāber eşeginleyü yüz yıldan soñra kirü dirilmedi. Daqı Sü-
leyman peygāber hüdhüdi 'acabrağ erdi dükeli hüdhüdler arasında,
yalavaçlıq kılup bitini iltüp ketüren ol erdi. Taqı Qur'an 'acabrağ
erdi dükeler arasında anuñ için kim kitāblarda hîç kitāb yir yüzü-
ne inmedi Qur'an kibi kim dükelin mensüh kıldı. Daqı 'İsî peygāber
'acabrağ erdi ḥalq içinde anuñ için kim cihānda urağutlardan
oğlan delim doğdı ve lîkin hîç oğlan 'İsā kibi atasuz anadan doğmadı.
Daqı Şālih arvanāsı 'acabrağ erdi ḥayvānlar içinde anuñ için kim
dünyāda arvana delim erdi ve lîkin [hîç] arvana Şālih arvanası kibi
degül erdi, bir yılın süd birle bir şehr ehlin toyurdu.

Yine qadr düni dükeli dünlerden 'acabrağ durur anuñ için kim
bir yıl içinde üç yüz altmış dün bar ve lîkin hîç dün qadir düni-
leyü miñ aydan yigrek bolmadı. ليلة القدر خير من الف شهر , leylet-ü'l qadr
ol dün durur kim miñ aydan yigrek durur; azze ve celle: yā
kuntum خير امة اخرجت للناس , size peygāber birdüm ḥayrlu kıl,
ve size peygāber birdüm ḥayrlu kıl, اذن خير لكم , āzine dünin birdüm
ḥayrlu , ليلة القدر خير من , وذرروا للبيع ذلكم خير لكم ,
ḥayrlu , وما عند الله خير , ly ḥayrlu kullarum ,
ḥayrlu peygābere imān ketürün, امنوا بالله ورسوله , ve ḥayrlu kün içinde kılun
تعملوه , اذا نودى للصلاة من يوم الجمعة فاسعوا الى ذكر الله ,
ve ḥayrlu maqāma kirün , وعلية الصلوة والسلام من احيا ليلة القدر غفر الله له وخاض في رحمة
ادخلوا الجنة انتم وازواجكم .

Oqıgıl yā muqrî, انا انزلناه في ليلة القدر , Kirü āyet başına qāyıtğalun
bu sözün sebeb-i nüzulün ayıtğalun. قال ابن عباس رضي الله عنه تفكر النبي صلى الله عليه وسلم في قصر اعمار امته وطوال اعمار امم السالفة فاعتق
Ma'nî bî . فيه فانزل الله تعالى هذه السورة وخص هذه الامة بتضمين الحسنات بقصر اعمارهم

Qadir dñni didi, qadır öküř olduğı - çün; bereket dñni didi, bñ aydan yigrek olduğı - çün; selām dñni didi, firištelere mü'minlere selām degürdüği - çün; rahmet dñni didi, Tañrı ta'ālā yazuqlı qullara ol gicede rahmet kılduğı-çün.

< 90 b > وهذه الليلة من اعجب الليالي كعضاة موسى بين العمى وحمار عنبر بين الحر وهدم سليمان بين الطيور و القرآن بين الكتب وعيسى بين الخلق و ناقة صالح بين الحيوان .
 'Aziz-i men, işbu dñn ayruq dñnlerden 'acabırağ durur, nite kim Mūsā 'aşası dükeli ağağlar içre acabrağ-durur anuñ-çün kim cihānda 'aşā delimdür ve delim var-idi ve likin hiç Mūsā 'aşası gibi dört yüz harvar cāzühđı bir kezde yutmayadı. Dağı 'Üzeyr eşegi eşeklerden 'acabırağdı anuñ-çün kim dñnyāda eşek delim idi ve likin hiç eşek 'Üzeyr eşegi gibi ölüp yüz yıldan şonra girü dirilmedi. Dağı Süleymān hüdhüdi ayruq hüdhüdlerden 'acab idi ve likin dñnyāda qušlar delim var-idi ve likin hiç ol hüdhüd gibi iki pāziřāh arasında yalavaçlıq kıılır biti iledüp getürmedi. Dağı Qur'an 'acabırağ-idi dükeli kitāblardan, hiç kitāb yir yüzine inmedi Muħammed'e inen Qur'an gibi. Dağı 'İsā 'acabırağ-idi halk arasında anuñ-çün, cihānda 'avratdan delim oğlan doğdı ve likin hiç ođul 'İsā gibi atasuz anadan <91 a> doğmadı. Dağı řāliħ arvanası 'acabrağdı cānavarlar arasında anuñ içün kim dñnyāda arvana delim var-idi ve likin hiç arvana řāliħ arvanası gibi bir yılın südi birle bir řehr ehlin doyurmadı. Yine qadir dñni dükeli dñnlerden 'acabrağ-durur anuñ-çün kim bir yıl içinde üç yüz altmış dñn var ve likin hiç dñn qadir dñni gibi bñ aydan yigrek olmadı. Ve ليلة القدر خير من الف شهر .
 leylet-ü 'l-qadir ol-durur, bñ aydan yigrek durur, كانه يقول عن وجل كنتم خیرامة اخرجت للناس , size āzine ğünin viribidüm ğayırlu , و ذرو البیع ذلکم خیر لکم , size qadir dñnin viribidüm ğayırlu , ليلة القدر خیر , size uçmağı mađām viribidüm ğayırlu , İy ğayırlu qullarum, ğayırlu piyğāmbere İmān getürün, اذا نودی للصلاة من , ğayırlu ğün içinde baña ta'at kıluñ, و ذرو البیع ذلکم خیر ve ğayırlu dñni diri dutuñ ve ğayırlu من احي ليلة القدر < 91 b > غفر الله له و خاص في رحمته ادخلوا الجنة انتم وازواجكم , mađāma ğirüñ.

Oğuğıl yā muğrı : انا ازلناه في ليلة القدر . Girü söz başına varalum, be sözün sebeb-i nüzülün eydelüm. قال اختلف المنسرون في سبب نزولها. قال ابن عباس رضي الله عنه تفكر النبي عليه السلام في قصر اعمار امته وطوال اعمار الأمم السالفة واعتم في

durur kim aydur : müfessirler dartışdılar bu âyetün inmegi sebebi içinde. İbn-i ‘Abbās aydur — rażiya ‘llāhu ‘anhu — : Peygamber kaçan kim ümmetinün ‘ömri kısalığın kördi erse, kaçgurdı, ayıttı: “İlāhī, ilerügi ümmetlerün ‘ömri uzun erdi ve senün hoşnüzlhğuñ bulurlar erdi; *واعمار امتي ستين والى سبعين* < 51 b > ve minüm ümmetüm ‘ömri hüz altmış birle yitmiş arasında durur. Bu altmış yitmiş yılm dağı ilki oğlanlık, yigitlik durur; soñı kocalık, za‘iflik durur. Minüm ümmetüm bu az ‘ömr içinde ne kılsunlar ve anlaruñ derecesine nite irsünler ve senün hoşnüzlhğuñ nite bulsunlar? ”. Tañrı — ‘azze ve celle — bu süreti indürdi: *اما اولئاه في ليلة القدر* İbn-i Cebra’îl — ‘aleyh-i ‘s-selām — bu süreti Peygamber katında okıdı, Peygamber’üñ köñli şāz boldi. Andan Muḥammed ayıttı: *الان طاب قلبي*, “imdi köñlüm hōş boldi”. Andan Cebra’îl aydur: “yā Muḥammed, bilürmüsen senün ümmetün yaşın Ḥaḳ ta‘ālā nişe kısa kıldı ve buları nişe za‘if yarattı ve dükelilerden nişe soñra ketürdi? Bularuñ ‘ömrin anuñ için kısa kıldı kim yazuḳ öküş kılmasonlar” didi, “ve buları anuñ için za‘if kıldı kim kuvvetlerine ğarra bolmasunlar” didi, “ve buları kamu ümmetlerden anuñ için soñ ketürdi kim kıyāmet qopmağına yaqın bolsunlar, ğurda oküş yatmasunlar” didi.

“Bir niçe müfessirler aydurlar kim bir peygamber bar erdi, ādı Şemsün. Miñ ay Tañrı’ya tāt kılur erdi ve Tañrı yolında kāfir birle doqışur erdi ve bu biñ ay içinde teninden silāhın çıkarmadı. Andan şāḫābeler ayıttılar: *يا ليتنا عمرأ طولاً حتى نقاتل*, “kāşkiyidi, bizüm ‘ömrümüz uzun bolsayidi, biz dağı ançılıyu kāfirler birle doqış kılasavuz Tañrı için!” didiler. Pes Ḥaḳ ta‘ālā bu süreti indürdi, aydur: “yā Muḥammed senün ümmetün için bir dün birdüm, kim ol bir dün diri dutup tāt kılur erse, ol miñ ay silāhın çıkarmadın kāfir birle doqış kılan peygamberden şavābları artuḳ bola *ليلة القدر خير من الف شهر* .

Yine ḫaberde eyle kelmiş durur kim benī İsrā’îl zamānesinde her kim Beyt-ü ‘l-maḳdis mescidinde seksen yıl mu‘tekif oturup tāt kılsa ve oruç dutsa, aña aydurlar erdi: anuñ boynı oddan āzāz boldı ve dükelili eyülere qarıldı, *قد عتق رقبته من النار وصار في جميع الارار* . Kaçan kim Ka‘b-ü ‘l-Aḫbār bu ḫaberi Peygamber katında söyledi erse, Peygamber şallā ‘llāhu ‘aleyhi ve sellem — yüzün kök dapa döndürdi; şāḫābeleruñ közleri yaş tola keldi, ayıttılar: “yā Resül-a’llāh, benī İsrā’îl zāhidleri seksen yıl Beyt-ü ‘l-maḳdis mescidinde mu‘tekif oturlar ermiş, oruç dutup namāz kılırlar ermiş, anuñ birle boyunları oddan āzāz bolur ermiş, eyülere qarılırlar ermiş. İmdi biz bu kısa ‘ömür içinde bular

Ma'nî bu durur kim eydür : müfessirler baḥs itdiler bu âyetüñ inmegi sebebinde. İbn-i 'Abbās eydür — rażiya 'llāhu 'anhu — : Piygāmbere kaçan kim ümmetinüñ 'ömri kışalığın gördiyise, kaygılandı ve ilerüki ümmetlerüñ 'ömri uzunluğun işiddi ise, göñli yavuz oldu, eyitdi : “bār-i Huzāvendā, ilerüki ümmetlerüñ 'ömürleri uzun idi. Bular ol uzun 'ömür içinde tā'at kılırlardı ve senüñ hoşnuzluğuñ bulurlardı. و اعمار امتي ما بين ستين الى سبعين ve benüm ümmetüm 'ömri hüz altmış birle yitmiş arasındadır. Altmış yitmiş yılıñ daḥı ilki oğlanlık birle yigitlik durur, < 92 a > şoñı kıcalık birle za'iflik durur. Benüm ümmetüm bu az 'ömr içinde ne kılsunlar ve bularuñ tā'atına nite irsünler ve senüñ hoşnuzluğuñ neyle bulsunlar ?” Tañrı — 'azze ve celle — bu süre'i indürdi : بسم الله الرحمن الرحيم انا : ازلناه في ايله القدر . Cebrā'il — 'aleyh - i 's-selām — bu süre'i Muḥammed üzre okudu. Piygāmbere'üñ göñli hoş oldu, eydür : “يا جبرائيل الان طاب قلبى : şindi göñlüm hoş oldu”. Andan Cebrā'il eydür : “yā Muḥammed, bilür-nisin, senüñ ümmetüñ yaşın niçün kışa kıldı ve buları niçün za'if kıldı ve düke-li ümmetlerden niçün şoñra getürdi ? Yā Muḥammed, bularuñ 'ömürlerin anuñ-çün kısa kıldı kim yazuk öküş kılmassunlar diyü ve buları anuñ-çün za'if yaratdı kim kuvvetlerine ğarra olmassunlar diyü ve buları kamu ümmetlerden anuñ-çün şoñ getürdi kim kıyāmet kıpmağına yakın olsunlar diyü ve gürda öküş yatmassunlar diyü”.

Yine bir niçe müfessirler eydürler kim Piygāmbere — 'aleyh-i 's-selām — bir gün aşḥāblarına haber virdi, eydür : “evvelki zamān içinde bir piygāmbere var-idi, adı Şemsün idi. Biñ ay Tañrı yoh içinde kāfirler ile cenk itmiş-idi < 92 b > ve bu biñ ay içinde teninden silāḥ çıkarmadı”. Andan şaḥābeler eyitdiler : يا ليت لنا عمراً طويلاً نقاتل في سبيل الله : kāşki bizüm 'ömrümüz uzunmıssa, biz daḥı ançılavin kāfirler-ile Tañrı yolu içinde cenk kılsavuz !” didiler. Pes Hāḳ ta'ālā süre'i indürdi, eydür : “yā Muḥammed, ben senüñ ümmetüñ-çün bir gece viribidüm. Senüñ ümmetüñ ol bir gece'i diri dutsalar, ol biñ ay silāḥın çıkarmadın kāfir birle çalış kılan piygāmbere şavābları artuḳ ola,

ليلة القدر خير من الف شهر .

Yine haberde eyle gelmiş-durur kim benü İsrā'il zamānında her kim Beyt-ü 'l-muḳaddes içinde seksen yıl mu'tekif oturup tā'at kılsa ve oruç dutsa, aña eydürler-idi : قد عتق رقبتك من النار و صار من جميع الابرار : “anuñ boymı oddan āzād oldu ve düke-li eyülere kıarıldı”. Kaçan Ka'b-ü 'l aḥbār bu sözi Piygāmbere kıatında söyledi, Piygāmbere mübārek yüzün gökden yaña dutdı ; şaḥābelerüñ gözleri yaş birle tola

kılduğı fâ'atın nite kılalum da, bularnıñ menziletin ne birle bulalum ? ”. Andan bu âyet indi : ليلة القدر خير من الف شهر . Aydur : yâ Muḥammed, senüñ ümmetüne bir dün birdüm, miñ aydan yigrek durur. Bular sek-sen yılda irdügi menzilete senüñ ümmetün bir dün de irürler, <52 a> dağı artuğ şavâb bulalar ”.

ليلة القدر خير من الف شهر . ويقال ملك داود عليه السلام أربعين سنة وسليمان عليه السلام أربعين سنة فخير امتك [في هذه] الليلة أكثر من ملكهما . ويقال بقى موسى عليه السلام أربعين سنة وغرابة يوسف أربعين سنة وقال ثواب امتك في هذه الليلة خير من ثواب موسى وثواب يوسف في الف شهر . ويقال يحيى بن زكريا عاينها السلام في الدنيا أربعين سنة وبقى عيسى بعد نزوله من السماء أربعين سنة ففضل امتك في هذه الليلة من فضلها الف شهر . Ma'ni bu durur kim aydur: Dâvud peygâmbler kırk yıl meliklik kıldı ve oğı Süleymân peygâmbler kırk yıl meliklik kıldı. Yâ Muḥammed, senüñ ümmetün ḥayrı bu dün içinde yigrek ve artuğraq durur, Dâvud birle Süleymân'ın kırkar yılkı melikliginden köre. Yine Müsî Tih yazısı içinde kırk yıl boldı, dağı Yûsuf peygâmbler ğurbeti kırk yıl erdi. Yâ Muḥammed, senüñ ümmetün şavâbı yigrek durur bu bir dün içinde, Müsî birle Yûsuf'ın kırkar yılkı şavâbından. Yine Yaḥyâ peygâmbler dünyâda kırk yıl ömür buldı ve İsî peygâmbler kökden indükden soñra dünyâda kırk yıl diri bolğa. Yâ Muḥammed, senüñ ümmetün fazlı bu dün içinde, bularınđ kırkar yılkı fazlından artuğ bolğa.

‘Azîz-i men, tağı bir dürlü aydayım, key diñlegil, iy ‘aşı kul, sen bir inlegil, ابن المذنبين تسبيح kim yazuğqlular inlemedi yazuğı için, tesbîḥ durur Tañrı katında. Kaçan kim ‘âlem fañrı Muḥammed Muştafa'ya ecel yağın keldi, ümmetinden ayrılmağ köñlinde düğdi, yüzün kök dapa kıldı, ağladı, ayıttı : “ iy bâr-i Ḥuzâyâ, men bu kendü dirliğümde senüñ selâmuñ ümmetüme degürür erdüm. İmdi kim men barur-men, senüñ selâmuñ minden soñra menüm ümmetüme kim degüre ? ”. Melik — celle celâluhu — bu süreti indürdi, انا انزلناه في ليلة القدر , “ yâ Muḥammed, kaç-ğurmağıl, ümmetün için közüñ yaşın dökmegi ! Sindin soñra Cebrâ'il'e buyuram, firişte dirgeye, yılda bir kez qadir düninde yire ineler ve menüm selâmumu senüñ ümmetüne degüreler , تنزل الملائكة والروح ”. Kaçan kim qadr düni kelse, firişter yir yüzine inesi bolsalar, kökden bir nür çıkar, yitmiş miñ hicâb açar. Ol nürün hir uçı ‘arşa dokınur, bir uçı ferşe, yidi kat yir altına, taht-e 'ş-şerâya dokınur. Ve ol dün cümle ḥalâyıq Tañrı'ya — ‘azze ve celle — sücüd kılırlar. Tâ otlar, şular, ırmaqlar bu dün ululğından Tañrı ta‘âlâya sücüd kılırlar. Andan ‘âlimler dartıdılar, ol nür nemiñ nürü durur, diyü. Bir niçeler aydurlar kim: ol tûbî ağaçı nürü durur ve tûbî ağaçınuñ özdegi Muḥammed Muştafa-köşkin-

geldi, eyitdiler : “yā Resül-a 'llāh, benī İsrā'īl zāhidleri seksen yıl Beyt-ü 'l-muḳaddes mescidinde mu^ctekif oturlar-ımiş, < 93 a > oruç dutup namāz kıılurlar-ımiş ; anuñ birle boyunları oddan āzād olur-ımiş. İmdi biz bu kısa 'ömür içinde bular kılduğı fā'atı niçe kılalum ve bularuñ menziletin nite bulalum ?”. Andan bu āyet indi : ليلة القدر خير من ألف شهر , eydür : “yā Muḳammed, senüñ ümmetüñe bir gice viribidüñ biñ aydan yigrek durur. Bular seksen yılda irdügi menzilete seniñ ümmetüñ bir gicede ireler, dağı artuḳ şavāb bulalar ”. ليلة القدر خير من ألف شهر. ويقال ملك داود أربعين سنة وسليمان أربعين سنة فخير امتك في هذه الليلة من ملكهما. ويقال بقي موسى في التيه أربعين سنة وبقى عيسى بعد نزوله من السماء أربعين سنة. فضل امتك في هذه الليلة أكثر من فضلها ألف شهر. Ma^cni bu durur kim eydür : Dāvud piygāber kırk yıl meliklik kıldı ve oğh Süleymān kırk yıl meliklik kıldı. Yā Muḳammed, senüñ ümmetüñ ḫayrı bu gice içinde artuḳıraḳdur Dāvud birle Süleymān'uñ kırḳar yıllıḳ meliklik kılduḳlarından. Dağı Mūsā Tih yazusunda kırk yıl oldı ve 'İsā piygāber gökden indükdən şoñra dünyāda kırk yıl diri ola. Yā Muḳammed, senüñ ümmetüñ < 93 b > faẓlı bu gice içinde bularuñ kırk yıl şavābından artuḳdur.

'Aziz-i men, dağı bir dürlü eydeyim. İy 'aşı, sen niçün durursın ? Bir inlegil kim انين المذنبين تسامح kim yazuḳlular inlemegi tesbiḫdür Tañrı ḳatında. Ḳaçan kim 'ālem faḫrı Muḳammed-i Muştafā'ya ölümi yakın geldi, ümmetinden ayrılmaḳ ögine düşdi, yüzün gökdən yaña dutç, ağladı, eyitdi : “iy bār-i Ḳuzāyā, kendü dirliğümde senüñ selāmuñı ümmetüme degürürdüm. İmdi ben varuram, senüñ selāmuñ ümmetüme benden şoñra kim degürsün? ”. Melik — celle celāluhu — bu süre'i indürdi, eydür : انا انزلناه في ليلة القدر , eydür : “yā Muḳammed, ḳayurmađıl, ümmetüñ-çün gözün yaşın dökmegil ! Ben senden şoñra Cebrā'īl'e buyuram, firiştelemi cem^c ide bir gice, ḳadir gicesinde anlar benüm selāmumu senüñ ümmetüñe degüreler, تنزل الملائكة والروح ”. Ḳaçan kim ḳadr gicesi gelse ve firiştelemi yire inesi olsa, gökdən bir nür çıkar, yitmiş biñ ḫicābı açar. Ve ol nūruñ bir ucı yidi ḳat yir altına, taḫt-e 'ş-şerāya geçer ve ol gice cümle ḫalāyık Tañrı'ya — 'azze ve celle — sücüd kıılurlar. Otlar ve ağaçlar ve şular ve ırmaḳlar dağı sücüd kıılurlar, bu gicenüñ ululığından ötrü. Ve andan 'ālimler baḫş < 94 a > itdiler ol nür nenüñ nūrıdur, diyü. Bir niçeler eydür : tūbā nūrıdur ve tūbā ađacmuñ köki, özdegi Muḳammed köşkinde durur, budāḳları ümmetüñ köşkleri içinde durur, nite gün günde durur ve yaḫtusı dünyādadur. Ve bir niçeler eydür : ol raḫmet nūrıdur, ve bir niçeler eydür :

de durur <52 b> ve budakları ümmetleri köşkleri içinde, nite kim kün kökdedür ve yahtusu dünyâda erse. Bir niçeler aydurlar: ol nür firîşte-ler kanadı nürü durur ve bir niçeler aydurlar: ol nür 'arîfler sırrı mî-rî durur.

'Azîz-i men, bunuñ kibi ol dün belürse, hiç bilürmü-señ kim ol ne dün durur? Dükeli 'äleme nür-i behcet düni durur, firîşte-lerden ziyâ-ret düni durur, Cebra'îl'den selâm ve tahîyyet düni durur, Mevli'den muftî'lere kerâmet düni durur, 'arîflere kırbet düni durur, yazuqlulara rahmet ve mağfîret düni durur. Bu düne kıadr düni dirler. Yine bu dünden âyruq bir dün bar, kıabr düni dirler. Kıadr düni ramazân ayı içinde bolur, kıabr düni yir kıarında bolur, gür içinde yaluñuz düne-dügünüz dün durur, *اق افضل الليالى ليلة القدر و اهل الليالى ليلة القبر . اعملوا الليالى في ليلة القدر الى ليلة القبر*. Hiç dünlerde kıadr düninden körklü dün yok ve hiç dünlerde kıabr düninden kıorkulu, düşvâr dün yok. Bu körklü dün içinde eygülik kıluñ, tã'at kıluñ düşvârlük düni için. Ol ne dün durur, bilürmü-siz? Ol gürbet düni durur, zulmet düni durur, hevl, siyâset düni durur, suvâl, hecâlet düni durur. Yâ mü'minler, dilerseniz kim ol dün içinde bunuñ kibi düşvârlığa giriftâr bolmaya-siz, bu dün içinde Tañrı'ya tã'at kıluñ, zıkr, tesbîh, tehlîle meşğül boluñ.

تَنَزَّلُ الْمَلَائِكَةُ وَالرُّوحُ . ثم نزل الملائكة على اربعة ، نزل : نزل : Okıgıl, yâ mukrî : للتصيرة يوم بدر يمددكم ربكم بالآية ونزل للهيبة ويوم تشقق السماء بالغمام ونزل للبشارة الا تخافوا ولا تحزنوا الآية ونزل للتحية في هذه الليلة تنزل الملائكة والروح . Ma'ni bu durur kim aydur: firîşte-ler inmegi dört yön üzre durur. Bir ol durur kim gâzîler arıq abdest birle at arqasına binseler, yönin düş-man dapa dutup tekbîr kılsalar, firîşte-ler gâzîlere yarı kılurlar, nite kim Bedr doquşında indiler, yârânlara yarı kıldılar ve kâfirleri hezî-met kıldılar, *قوله تعالى يمددكم ربكم بخمسة الاف من الملائكة*, ol vaqtın kim yir ditrese, *وبست الجبال بسا*, ve tağlar yarılrsa, *قوله اذا رجت الارض رجاً*, ve biri birine doqınup kıavuz bolsa, havâya dügse, *قوله يوم تشقق السماء بالغمام*, andan firîşte-ler ineler heybet köstermek için, *قوله تعالى وتنزل الملائكة تنزيلاً*, Üçinçi ol kün kim mü'minler ölüm döşegine yatsa, melek-ü 'l-mevt cân almaq kıaşdın kılsa, şeytân imân kıaşdın kılsa, firîşte-ler inerler, *ثيوفهم*, mü'mine muştıllarlar: <53 a> cânuñ için kıayğurmağıl, *الملائكة طيبين*. Dördünçi ol vaqtın kim kıadr düni bolsa, imânlu kıullar arıq abdest alsalar ve tonları kirin yusalar, dünyâları işin kıosalar, mescide dirilseler, çırağ ve kıandîl yandursalar, mescide kıâlîler ve namâzlağular döşeseler ve mihrâb ve minber bezeseler, yazuqları-

ol uçmak nūrıdır, ve bir niçeler eydür: ol 'arifler nūrıdır. 'Aziz-i men, bunūn gibi nūr ol olursa, hiç bilürmisin kim ne gicedurur? Ol qadir menzileti gicesi-durur, mü'minlere zikr ü 'ibadet dūni durur, dükeli 'āleme nūr-i behcet dūni durur, firıştelerden ziyāret dūni durur, Cebrā'il'den selām ve tahıyyāt [dūni] durur, Mevlī'den muṭī'lere kerāmet dūni durur, yine 'ariflere qurbet dūni durur, du'ā kılanlara icābet dūni durur, şükür kılanlara ziyādet dūni durur, yazuqlulara raḥmet dūni durur ve mağfıret dūni durur; ve bu dūne qadir dūni dirler.

Yine bundan ayrı bir dūn var, aña daḥı kabir dūni dirler. Qadir dūni ramazān ayı içinde, kabir dūni yir qarnında olur, ol gūr içinde yaluñuz dūnedüğüñ dūn durur. أفضل الليالى ليلة القدر واهول الايالى ليلة القدر. اعمالوا. في ليلة القدر < 94 b > لليلة القدر. Hiç dūnlerde qadir dūninden görklürek yok ve hiç dūnlerde kabir dūninden düşvār yok. Bu görklü dūn içinde ṭā'at kıluñ, eylük kıluñ ol düşvār dūn-üçün. Daḥı ol ne durur, hiç bilürmisin? Ol qurbet dūni durur, furqat dūni durur, ḥasret dūni durur, nedāmet dūni durur ve zulmet dūni durur, hevl ü siyāset dūni durur, suvāl, ḥecalet dūni durur. Ya mü'minler, dilersenüz kim ol dūn içinde bunūn gibi düşvārılıqlara giriftār olmayasın, bu dūn içinde Tañrı'ya ṭā'at kılgıl, zikr ü teşbiḥ, tehlile meşğül olgıl.

Okuğıl, yā muḥrī: نزول الملائكة والروح. ثم نزول الملائكة على اربعة اوجه. نزول للنصرة يوم بدر يمددكم ربكم الآية و نزول بالهيئة يوم تشقق السماء بالنعيم ونزول للبشارة Ma'nī bu durur kim eydür: firışteler inmegi dört veeh üzredür. Bir ol vaqt kim gāziler arı ābdest birle at arkasına binseler, yönin düşmana dutup tekbir kılsalar, tevekkül Tañrı'ya kılip ḥamle kılsalar, firışteler inerler gāzilere yarı kılamak için, nite kim Bedr önginde indiler, yārānlara yarı kıldılar; < 95 a > قوله تعالى ويمدكم في قوله تعالى ويمدكم و يوم تشقق السماء بالنعيم , andan firışteler inerler heybet göstermek-çün, ونزل الملائكة تنزيلاً. Üçüncü ol gün kim mü'min ölüm döşegine yatsa, melek-ü 'l-meyt cān almak qaşd kılsa, şeyṭān-i la'īn iman almak qaşd kılsa, andan firışteler inerler, تنوفيهن الملائكة طيبين , mü'mine-muṣṭıllarlar: cānuñ-çün qayurmağıl, İmānuñ-çün qorqmağıl, ولا الا تخافوا ولا. Dördüncü ol vaqt kim qadir dūni gele, İmānlu kıllar arı ābdest

na ve haşalarına istigfâr ve tevbe kıisalar, arıg köñül birle Tañrı'ya yâz kıisalar, halâl mâldan şadağa birseler, andan namâza tekbir bağlasalar. Қақан kim ilk sücûda baş қосalar, Таñrı'dan—'azze ve celle—fermân kelür: يا جبريل الطاهر يا ميكائيل الذاكر يا اسرافيل الراكع اختارو من الملائكة ارحمهم واقصدوا زيارت العصاة. Ma'ni bu durur, Çalap aydur — celle celâluhu — : “yâ arıg Cebra'il ve yâ zıklü Mikâ'il ve yâ rükû'lu İsrâfil, yöriğiñ, firıştelerüñ mihrüleregin alñ, bariñ, bu dün irteye degin yazuqlu қullaruma ziyâret kıılñ ve minden bulara selâm degürüñ. Ve yâ 'acabâ dükeli ümmetlerüñ arzısı ol durur kim Cebra'il'e ulaşalar erdi ve yâ dağı anı bir kez köreler erdi, murâdları haşıl bola erdi. Melik—'izze ismuhu— sen kendü yiründe oturur erken, Cebra'il ve Mikâ'il ve İsrâfil degmesi niçe miñ firışteler birle senüñ ziyâretüñe kelse ve saña selâm birse, bu cümle ol Lañif'ung luñfi durur, bu ümmet haққına kııldı, bundan ilerügi ümmetler haққına munuñ kibi luñf kılmış degül erdi.

Cân ü cihân-i men, bir söz minden işitgil, dağı 'acabraқ durur. O kün kim Melik-i zü'l-celâl, Pazişâh-i bi-zeval ve Qadir-i ber-kemâl dünyâ mülkin Süleymân'a—'aleyh-i 's-selâm— müselleм kııldı, uçar қуşlar yirir keyikler, divler ve cinniler ve insi ve eser yilleri қamu anğa fermân boldı, dükeli cānavarlara amñn tapusına barmaқ buyurdı. Ol cānavarlar kim қanatlılar erdi, uçup bardı ve anlar kim binüleri bari-di, binüp bardı ve anlar kim binüsüz erdi, yayaқ bardılar ve ol қarıңçalar serveri kim adı Münzir erdi, sñnar közi, sñnar ayağı, sñnar eli yok erdi, ini қapusma keldi, Çalap'ga za'ifliқın 'arza kııldı, ayıttı: “Huzâvendâ, anlar kim қanatlı қуşlar erdi, Süleymân tapusına uçup bardılar, anlar kim kölüklü erdi, binüp bardılar ve anlar kim ayaқlı erdi, yöriyü bardılar. İmdi men za'if қuluñ ne қılayum? Қanadum yok kim uçsa-men, kölügüm yok kim binse-men, ayaқum yok kim yörise-men, tapusına degse-men”. Melik — celle celâluhu — қarıңçaya ün işiddürdi: انا عندا المتكسرة قلوبهم, men sınıқlı köñüller қatında-men. İmdi kim sen senüñ köñlüñ sınıқhgm bildüñ ve za'ifliқuña ıkrâr kılduñ, imdi sen yiründe oturgıl, men Süleymân'ı <53 b> cümle süsi birle ve tahti ve hayl u haşemi birle senüñ ayaқuña ketüre-men, حتى اذا اتوا على و ادا النمل.

'Aziz-i men, muña meñzer dağı bir aydayum, işitgil, köñlüñ hâzır kılgıl, haþruñ 'aþır kılgıl, bu söz lezzetinden maħrûm қalmağıl. Bu söz ol durur kim Müsi peygâMBER [mi'râci] Tūr'a degin erdi, İbrâhîm Halîl mi'râci melekûta degin erdi, 'İsî peygâMBER mi'râci Beyt-ü 'l-mâ-mür'a degin erdi, Muhammed Muştafa mi'râci қаbe қavseyne degin erdi. Қақан kim bu yazuqlu, za'if қullarına nevbet degdi, za'ifliқ ile-

alalar ve tonların yuyalar ve dünyâ işin koyalar, mescide dirileler, çırâğ, kandil yandurular, mescide hâlîler, namâzlağılar döşeyeler, mihrâbı, menberi bezeyeler, yazuklarına ve haşâlarına istigfâr, tevbe kıllalar, arı gönül birle Tañrı'yı yâd kıllalar, halâl mâldan şadağa vireler andan namâz ve tekbîr kıllalar. Çaçan kim ilk sücûda baş koyalar, Tañrı'dan < 95 b > — ‘azze ve celle — fermân gele: يا جبرائيل الطاهر ويا ميكائيل الراكع ويا اسرافيل الذاكر اختارو من الملائكة ارحمهم واقصدوا زيارة المنصات
Ma‘nî bu durur kim : yâ arı Cebra‘îl ve yâ rükû‘lu Mîkâ‘îl ve yâ zikirlü İsrâfîl, üründüleñ firîştelereñ şefkatluların, varuñ, bu dün irteye degin yazuklu kullarına ziyâret kıluñ ve benden bulara selâm degürüñ. Feyâ ‘acabâ dükeli ümmetlereñ arzısı ol-idi kim Cebra‘îl’e ulaşarlardı ve yâ anı bir kez göreler-idi, murâdları hâşıl olmazdı. Melik — ‘izze ismuhu — , sen kendü yirüñde otururken, Cebra‘îl ve Mîkâ‘îl degmesi niçe biñ firîştelere birle senüñ ziyâretüne gelürler ve senüñ selâmuña viribidi. ‘Azîz-i men, bu ol Laţîf’üñ luţfı durur kim bu ümmet haqqına bunuñ gibi luţf kılmış degül idi.

İy cân-i cihân-i men, bir söz benden işitgil, bundan dañı ‘acâyib-rağdur. Ol [gün] kim Melik-i zü ‘l-celâl, Pâzişâh-i bi-zevâl dünyâ milketin Süleymân’a müselleme kıldı, uçar kuşlar, yügürür dîvler ve perîler ve eser yıl kamu aña fermân oldu, dükeli cânavarlara anuñ kapusına < 96 a > varmak buyurdu. Ol cânavarlar kim kanatları var-idi, uçup vardılar ve ol cânavarlar kim ayakları var, yöriyüp vardılar ve ol halk kim atlulardı, binüp vardılar ve anlar kim kölüksüz idi, yayan vardılar. Ol qarınçalar mihteri kim adı Münzer’di, sağ gözi ve sağ eli ve sağ ayağı yoğ-idi, ini kapusına geldi, Çalab’a za‘îflığın ‘arza kıldı, eyitdi : “ Huzâvendâ, anlar kim kanatlu kuşlar-idi, Süleymân tapusma uçup vardı ve anlar kim kölüklülerdi, binüp vardılar ve anlar kim ayaklulardı, yöriyüp vardı. İmdi ben za‘îf kul ne kılayım kim kanadum yok kim uçam, kölügüm yok kim binem, ayağum yok kim yöriyem. Ben Süleymân ziyârtine varımazam” . Melik — çelle celâluhu — ol qarınçaya ün işitdürdi kim : انا عند المكسرة قلوبهم “ben sınık gönüller katımdayam. İmdi sen gönülün sınığın bildüñ, za‘îfhüña ıkrâr kılduñ, sen yirüñde dur kim ben Süleymân’ı dükeli çerisi birle ve tahtı, haşemi, haylı birle senüñ katuña getürem, حتى اذا اتوا على واد التمل”.

‘Azîz-i men, buña beñzer bir dañı eydeyim, gey işitgil, gönülün hâzır kılğıl ve hâşırüñ ‘aşır kılğıl, bu söz < 96 b > lezzetinden [maħrûm] kalmğıl. Bu söz ol-durur kim Müsâ piyğâmbere mi‘râcı Tûr’a degin idi, İbrâhîm mi‘râcı melekûta degin idi, ‘İsâ mi‘râcı Beyt-ü ‘l-ma‘mûr’a degin idi, Muħammed-i Muştafâ mi‘râcı kâbe kavseyne degin

rü ketürüp ayıttılar: Mūsî [kibi] kırbetümüz yok kim Tūr'a barsavuz, İbrâhîm kibi hulletümüz [yok kim] melekûta barsavuz, 'İsî kibi zâhid-hkumuz yok kim Beyt-ü 'l-ma'mür'a barsavuz, ağısavuz, Muḥammed Muştafa kibi nüt üvvetümüz yok kim kâbe kıvseyne çıkısavuz ". Melik — 'azze şânehu ve 'azame burhânehu — bularuñ sırrına vahy kıldı: yâ kıllarum, imdi siz kim kendü 'âcizhıñuzu bildüñüz, za'ifıñuzdan ıkrâr kılduñuz, imdi yirüñüzde duruñ. Eger buları mi'râca iltüm erse, mi'râcı size ketüremen. Eger bular mi'râca bardılar erse, mi'râc size kele. Mūsî mi'râcı Tūr'a degin erdi, 'İsî m.'râcı Beyt-ü 'l-ma'mür'a degin erdi, İbrâhîm mi'râcı melekûta degin erdi ve sizüñ mi'râcuñuz kıadr düni irteye degin durur. Mūsî mi'râcı içinde kelâm birdüm, وکلم الله موسى تكليما, 'İsî mi'râcı maķâm birdüm, اذ قال له, İbrâhîm'e mi'râcda istislâm birdüm, ورافعك الى, Muḥammed Muştafa'ya mi'râcında selâm birdüm, وربه اسلم قال اسلمت لرب العالمين, Size daķı kıadr düni selâm birdüm, باذن. السلام عليك ايها النبي ورحمة الله وبركاته. Yâ mü'minler, bularda nübüvvet kıuvveti bar erdi, mi'râca bir.bidüm buları; sizler za'if erdüñüz, mi'râcı size biribidüm ".

firişter ol dün inerler, kıllara selâm kılırlar ve kö-rürler, kim ol dün içinde oturur bolur erse, aña firişter selâm birürler ve her kim Tañrı'yı yaz kılır erse, aña Cebra'il selâm kılır ve her kim namâz içinde bulunur erse, Tañrı ta'âlâ aña selâm kılır. Degme bir muķarrib firişte birle <54 a> yitmiş miñ firişte bile inerler, daķı kendüleri birle dört 'alem indürürler. Biri ħamd 'alemi, ikinci mağfirat 'aiemi, üçinçi rahmet 'alemi, dördinçi kerâmet 'alemi. Kıaçan kim bular iner bolsalar, kökler ehli buları kıuyarlar ve uçmaķ ehli bularuñ yöridügin bilürler. Uçmaķ ħürîleri aydurlar: " Yâ Rızvân, uşbu ne dün durur kim Cebra'il-i emîn ve Mikâyil-i mekîn ve İsrâfîl-i [metîn] degmesi yitmiş miñ firişte birle yire inerler? ". Rızvân, فيقول هذه اليلة العرض يعرض ازواجكن عليكن . aydur: " bu dün 'arza düni durur. Bu dün sizüñ erenlerüñüz düni duruģ; size 'arza kılırlar ve size köçekledürler ". و يرفع الحجب حتى ينظرون الى ازواجهن . Melik — celle celâluhu — buyura, yitmiş miñ ħicâbları kötüreler. Ĥür-ü 'l-'inler uçmaķ köşkinden baķalar, yir yüzinde erenlerin köreler kim ħayr işe özenmişler ve fâ'at birle bezenmişler, اعصمهم عن معصيتك, aydurlar: Ĥuzâvendâ, bulara fâ'aluñ üzre tevfiķ birgil, ma'siyetüñden sen. şaķlağıl ". و اختلف العلماء في ليلة القدر متى يكون . و روى محمد بن الحنفية قال ان ليلة القدر يكون في سابع سبعمائة واحدة . و ابن مسعود رضى الله عنه قال انها يكون في ليلالى السنة ولا يكون في وقت معين . ولاجل هذا قال ابو حنيفة رضى الله عنه اذا قال رجل امراته انت طالق ليلة القدر فانها

و اختلف العلماء في ليلة القدر متى يكون . و روى محمد بن الحنفية قال ان ليلة القدر يكون في سابع سبعمائة واحدة . و ابن مسعود رضى الله عنه قال انها يكون في ليلالى السنة ولا يكون في وقت معين . ولاجل هذا قال ابو حنيفة رضى الله عنه اذا قال رجل امراته انت طالق ليلة القدر فانها

idi. Kaçan bu za‘îf, yazuklu ümmet bularuñ mi‘râcı sözün işitdiler ise ve bularuñ menzileti kıdrin bildilerse, eyitdiler : “ iy bâr-i Huzâvendâ, imdi biz za‘îf kullar ne kılalum ? Mūsâ ‘ça kırbetümüz yok kim Tūr’a varavuz, İbrâhîm’çe hulletümüz yok kim melekûta varsavuz, ‘İsâ gibi zâhidliğimiz yok kim Beyt-ü ‘l-ma‘mūr’a aqsavuz, Muḥammed-i Muşţafâ gibi nübüvvetümüz yok kim kâbe kavseyne çıksavuz ”. Melik-i ‘azze şānehu ve ‘azame sultānehu bularuñ sırrına vahy kıldı, eyitdi : “ yâ kullarum, imdi çünkü siz ‘âcizliğünüz bildüñüz ve za‘îflığunuz ‘arza kılduñuz, imdi siz yirüñüzde duruñ. Eger buları mi‘râca iletdüm-ise, mi‘râcı size getürem. Eger bular mi‘râca vârdılarsa, mi‘râc size gele. Mūsâ mi‘râcı Tūr’a degin idi, ‘İsâ mi‘râcı Beyt-ü ‘l-ma‘mūr’a degin idi, İbrâhîm mi‘râcı melekûta degin idi, Muḥammed-i Muşţafâ mi‘râcı kâbe kavseyne degin idi ve senüñ mi‘râcuñ kıdir düni irteye degin < 97 a > durur, مى حتى مطلع الفجر . Mūsâ ‘ya mi‘râcda kelâm virdüm انى متوفيك و رافعك الى , و كلم الله موسى تكليم , ‘İsâ ‘ya mi‘râcda maḳâm virdüm , قال اسلمت لرب العالمين , Muḥammed ‘e mi‘râcda selâm virdüm , السلام عليك ايها النبي ورحمة الله , size kıdir düni selâm virdüm , من كل امر سلام . Bularda nübüvvet var-idi, buları mi‘râca viribidüm ve siz za‘îf kullarduñuz, mi‘râcı size viribidüm ”.

تتزل الملائكة والروح , firiştelere ol dün inerler, Haḳ selâmın kullarına degürürler. Kim ol dün oturur bulunursa, aña Tañrı selâm virür, kim Tañrı’yı yâd kılursa, aña Cebra‘îi selâm virür ve kim namâz içinde bulunursa, aña Tañrı selâm virür. Değme bir [muḳarrib] firişte birle yitmiş biñ firiştelere inerler, yine kendülerile dört ‘alem indürürler. Biri ḥamd ‘alemi, ikinci mağfiret ‘alemi, üçüncü rahmet ‘alemi durur, dördüncü kerâmet ‘alemi durur. Kaçan kim bular kim inerlerse, gökler ehli bunlaruñ indügin duyarlarsa, andan uçmaḳ ehli, ya’nî ḥüriler eydeler : “ yâ Rızvân, işbu ne dün <97 b> durur kim Cebra‘îl-i emîn ve Mî-kâ‘îl-i mekîn ve İsrâfîl-i metîn degmesi yitmiş biñ firişte birle yire inerler? ”.

ويقول هذه ليلة العرض يعرض عليكم أزواجكم , eyde : “ bû dün ol dün durur kim sizüñ erenlerüñüzi size ‘arz kılurlar ve buları size gökçeklendürürler ”.

ويرفع الحجب حتى ينظرون الى أزواجهن , Melik—çelle celâluhu—buyurur, yitmiş biñ ḥicâbı götürürler. Ḥür-ü ‘l-‘înler uçmaḳ köşklerinden baḳarlar, yir yüzinde erenlerini göreler kim ḥayır işe özenmişler ve tã‘at kılurlar, bezenmişler , فيقلن اللهم وفقهم على طاعتك واعصمهم من مصيبتك , eydeler : “ Ḥuzâvendâ, bulara tã‘at üzre tevfiḳ virgil ve ma‘şiyetden sen saklağıl ”.

العلماء اختلف في ليلة القدر متى يكون . وروى عن محمد بن الحنفية قال : ان ليلة القدر يكون في سبع سنين مرة واحدة . وعن ابن مسعود رضي الله عنه قال : انها تكون في

لا تطلق تَمْضَى سنة . وقال محمد بن الحسن رحمة الله انما يكون في شهر رمضان لإندرى كونها ليلة معلومة . وقال ابو يوسف رحمة الله توتدت الاخبار بانها يكون في سبع وعشرين من رمضان وعليه اكثر الصحابة رضوان الله عليهم اجمعين منهم عمرو بن عباس وهذا اشبه الاقويل بالتاويل واقرب الى الصواب يدل كتاب الله تعالى وسنة رسوله . اما الكتاب قوله انا انزلناه في ليلة القدر اتفقت النحفا في هذه السورة ثلثون كلمة . قوله انا كلمة ثانية فاذا وعدتكم انها الى قوله تعالى هي وهي كناية عن هذه الليلة كانت هي السابع والعشرين من الكلمات ثم بعد هذا ثلث كلمات حتى مطلع الفجر فدل ان هذا ليلة السابع والعشرين من شهر رمضان . واما سنة رسول الله ما روى عن عمر رضى الله عنه قال : قال رسول الله صلى الله عليه وسلم من احيا ليلة السابع والعشرين من شهر رمضان الى الصبح فهو احب الى من مقام شهر رمضان كلها . قالت فاطمة رضى الله عنها : ما يصنع الضمءاء من الرجال والنساء فمن لا يقدر على القيام . <54 b> قال يا فاطمة والذي يعنى بالحق نبياً من الرجال والنساء يضعف من القيام في تلك الليلة ثم يصنون الوسائل فيتكئون عليها يعمدون ساعة من الساعة تلك الليلة ويدعون الله عزوجل الاكان ذلك الى من جميع امتى بقيام شهر رمضان وقد فاتهم تلك الليلة Ma'ni bu durur kim aydur : 'alimler dartışdılar, qadr dñni yidi yılda bir kez kelür. Yine İbn-ü Mes'ud rivāyet kıılır, aydur kim : "qadr dñni bir yılıñ dñnleri içinde bolur, bellü vākt içinde degül". Bu ma'ni-den ötürü durur kim Ebü Hanıfe — ražiya 'llāhu 'anhu — aydur: qanğı er kim urağutına ayıtısa, qadr dñninde "boşsmı!" dise, yıl tamām bolmayınca ol urağut boş bolmas". Yine Muhammed bin al-Hasan aydur: "qadr dñni ramazān ayı içinde durur ve likin qanğı dñn erdügi ma'lüm degül durur". Yine Ebü Yūsuf aydur: "haber ulaşı kelmiş durur, qadr ramazān ayınuñ yigirmi yidinçi dñni durur". Ve hem şalābeler öküşreği bundayuk aydurlar. 'Ömer, dağı İbn-i 'Abbās dağı — ražiya 'llāhu 'anhum — aydurlar: qadr dñni ramazān ayınuñ yigirmi yidinçi dñni durur. Dükeli qavllardan bu qavi meñzer Qur'an te'viline, tağı şavāba bu yakın durur delil durur kim anuñ üzre Tañrı qavlı dağı Peyğamber hadişi. Emmā Tañrı qavlı bu durur kim aydur: انا انزلناه في ليلة القدر . Cümle muqriler muvāfiq durur kim aydurlar: bu süret otuz kelime durur, انا bir kelime durur, انزلناه ikinci kelime durur. Qaçan qamu kelimeleri şar erseñ hi 'ye degin, hi kināyet durur dünden. Pes bu hi yigirmi yidinçi kelime durur. Bundan soñra üç kelime tağı kalur: حتى مطلع الفجر . Pes bu delil qalur kim qadr dñni yigirmi yidinçi dñn durur.

Peyğamber hadişi ol durur: kim diri dutar erse ramazān ayınuñ yigirmi yidinçi dñnini şubh vāqtına degin, ol sevgülürek durur maña ramazān ayını dükelin saqlamağdan köre. Andan Fātimet-ü 'z-zehra ayıttı — ražiya 'llāhu 'anhā — : "yā ata, za'if erenler ve za'if urağutlar ne kılsunlar, ol dñn ta'at kıılmağa küçleri yitmes bolsa?". Peyğamber aydur — 'aley-

ليال السنة ولا يكون في وقت معين. ولاجل هذا قال ابو حنيفة رضى الله عنه: إذا قال الرجل لامرأته: انت طالق ليلة القدر فانها <98 a> لا تطلق حتى تمضى سنة. وقال محمد ابن الحسن: انها تكون في شهر رمضان لا يدري كونها في ليلة معلومة. وقال ابو يوسف: تواترت الاخبار بأنها تكون في سبع وعشرين من رمضان. وعليه اكثر الصحابة رضوان الله عليهم اجمعين منهم عمر ابن عباس وهذا شبه الاقاويل بالتاويل واقرب الى الصواب يدل عليه كتاب الله وسنة رسوله. اما الكتاب قوله تعالى انا انزلناه في ليلة القدر اتفقت القراء ان هذه السورة ثلثون كلمة. وقوله انا كلمة، انزلناه كلمة ثانية فاذا عدت كلماتها الى قوله هي وهي كناية عن هذه الليلة كانت هي السابع والعشرين من الكلمات ثم بعدها ثلث كلمات حتى مطلع الفجر فدل انها ليلة السابع والعشرين. واما سنة رسول الله صلى الله عليه وسلم ما روى عن عمر رضى الله عنه قال: قال رسول الله: من احيا ليلة سبيع وعشرين من شهر رمضان الى الصبح فهو احب الى من قيام شهر رمضان كله. قلت فاطمة رضى الله عنها: يا ابي ما يصنع الضعفاء من الرجال والنساء فمن لا يقدرون على <98 b> القيام؟ قال: يا فاطمة والذي بعثني بالحق نبياً رجلاً كان او امرأة يضعف عن القيام في تلك الليلة ثم يصنعون والوسايد فيتكئون عليها ويقعدون ساعة من تلك الليلة ويدعون الله عز وجل الا كان ذلك. احب الى من جميع امتي قيام شهر رمضان. وقد فاتهم تلك الليلة Ma'nî bu durur kim eydür: 'âlimler bahş itdiler, qadir dünü ne vaqtın olur, diyü. Rivâyetdür Muḥammed-i Ḥanîfî'den: qadir dünü bir yalunuz dündür ve bellü vaqımda degül. Bu ma'nîden ötrü durur kim Ebü Ḥanîfe -raziya 'llâhu 'anhu — [eydür]: "qankı er kim 'avratına eyitse: "sen qadir dününde boşsm!" dise, bir yıl tamâm olmayınça ol 'avrat boş olmaz". Yine Muḥammed İbn-i Ḥasan eydür: "qadir dünü ramazân ayı içindedür" dir, "ve lîkin qankı dün içindeyidüğü ma'lüm degül" didi. Yine Ebü Yûsuf eydür: "haberler ulaşı gelmiş durur kim qadir dünü ramazân ayınıñ yigirmi yidinci dünü durur". Ve hem şahâbeler öküşregi bunçılâyın eydürler. Bulardan 'Ömer daḥı İbn-i 'Abbâs eydürler kim qadir dünü ramazân aymuñ yigirmi yidinci dünü durur. Dükeli qavüllerde bu qavül beñzer Qur'an te'viline, daḥı şavâb bu qavle yakın durur ve delîl durur Tañrı <99 a> qavli bunuñ üzre daḥı Piyğâmber hadîş'ine. Emmâ Tañrı qavli bu durur kim ليلة القدر في انا. Cümle mukrîler ittifaq-ile eydürler kim bu süre otuz kelimedür. انا bir kelimedür, انزلناه ikinci kelimedür. Qaçan qamu kelimelerin şaysañ ye degin, kinâyetdür ol düne. Pes bu هی yigirmi yidinci kelimedür. Bundan şoñra üç kelime daḥı qalur: حتى مطلع الفجر. Pes bu delîl qılır kim qadir dünü yigirmi yidinci dünü durur. Emmâ Piyğâmber hadîsi ol durur kim rivâyet kılnur 'Ömer'den—raziya 'llâhu 'anhu — eydür: "Piyğâmber eyitdi: "her kim diri dutarsa ramazân aymuñ yigirmi yidinci dünün şubḥ vaqtına degin, ol sevgülürek - durur baña, ramazân ayını dükeli dünün

sağlamakdan göre”, bu sözi”. Andan Fāṭimet-ü 'z-zehrā eyitdi: “yā ata, za'if erenler ne kılsunlar, daḥı za'if 'avratlar ne eylesünler ol dünü, tā'at kılmağa güçleri yitmez”. Piygāmbet —'aleyh-i 's-selām —eyitdi: “yā iki gözüm çırağı Fāṭime, ol Tañrı ḥaqqı-çün kim beni piygāmbetliğe viribidi, her ḳanḳı er, yā 'avrat ol dünü tā'at kılmağa güçleri yitmese, andan şaf şaf yastuḳlar ḳosalar ve ol yastuḳ üzre takyelense ve ol dünüñ ḳamu sā'atlarından bir sā'at otursalar, Tañrı'ya şenā kılsalar, ol dün <99 b> baña sevgülürek-durur dükeli ümmete göre kim dükeli ramazān ayın oruç dutup ve tā'at ḳılmış olsalar ve ol dün oyanuḳ olsalar”.

Yine emir-ü 'l—mü'minîn 'Ömer—raziya 'llāhu 'anhu — İbn-i 'Abbās'a şordı, eyitdi: “ḳadir dünü 'ilmi senüñ ḳatunḳa nitedür?”. İbn-i 'Abbās eyitdi: “yā Emir-e 'l-mü'minîn, Tañrı —'azze ve celle— tek durur, teki sever, yine dükeli teklerden yidiyi sever. Anuñ -çün kim gögi yidi yaratdı ve yiri yidi yaratdı ve ḳaḳı yidi nesneden yaratdı, من سلاة من طين الآيه , ve rızḳların daḥı yidi nesneden yaratdı, انا صبينا الماء صبياً ثم شققنا الارض , ve bulara yidi endām üzre sücüd viridi, ya'ni buyurdi: eydür: yidi nesneden yaradıldıñuz, daḥı yidi, nesneden rızḳlandıñuz ve sücüd ḳıluñ ol Tañrı'ya yidi endām lar üzre. Yidi nesneden yaradıldıñuz didügi, ya'ni balçıḳdan ve meniden daḥı uyuşmuş ḳandan, andan bir päre etden, andan süñükdən, andan deriden, andan cānlar. Ve yidi nesneden rızḳlandıñuz didügi, boğday ve üzüm ve yaş yonça, zeytün ve ḥurmā ve büstānlar daḥı dürlü <100 a> yimişler ve çayır, çemen, otlaḳ, قولہ تعالیٰ کلاوا وارعوا انما کم , daḥı sücüdi [ḳıluñ] Tañrı'ya yidi endām üzre didügi ya'ni iki el, iki ayak, iki dizdür, yidinci yüzdür”. Pes bu delil birle dürüst oldı kim ḳadir dünü ramazān ayınuñ yigirmi yidinci dünü durur. تنزل الملائكة , ol dün firiştelere yire inerler ve dört 'alem kendüler birle getirürler. Biri ḥamd 'alemi, biri maḡfired 'alemi, biri raḥmet 'alemi, biri kerāmet 'alemi. İlk raḥmet 'alemin Ka'be üzerine dikeler, andan maḡfired 'alemin Piygāmbet türbesi üzerine dikeler, andan kerāmet 'alemin şaḥrā ḫaşı üzerine dikeler, andan ḥamd 'alemin yir-ile gök arasında dutalar ve ol dün maşrıḳdan maḡriba deginçe, erden ve 'avratdan, Tañrı her kimi yarlıḳarsa, ol Piygāmbet sini içinde ma'lüm olur. Andan firiştelere taḡılurlar, raḥmet 'alemin müsülmānlar gürü üzre gezdürürler. Melik-i deyyān ol raḥmet 'alemi berekātında imān ehli güristanlarından 'azābı götürür. Ve maḡfired 'alemin müsülmānlar evlerine gezdürürler, şarḳdan garba degin imān ehlinde hiç yir ḳomazlar, illā dükelinüñ evi ḳapusunda <100 b> maḡfired 'alemin dikerler ve kendüler ol ev içine gi-

rürler ve ol ev ehline ziyâret kılurlar ve Tañrı selâmın bulara degürürler. Meger ol ev içine girmezler kim süçi içgüsi olsa, yâ müsülmanlara kîne dutar kimse olsa, yâ hışımlarından üzülmiş, keşilmiş olsa ve yâ ol evde kim anda but, hâç olsa, bunuñ gibi yirlere ol dün firiştelev varmazlar ve bulara Tañrı selâmın degürmezler ve bu dürlü kavümler ol dün firiştelev ziyâretinden ve Tañrı rahmetinden mahrûm kahırlar. Yine ol ‘alemlerüñ üsünde yazlu ola : *ومن قال لا اله الا الله محمد رسول الله. ولا اله الا الله محمد رسول الله في ليلة القدر ثلاث مرات غفر الله له بواحدة وبواحدة يرضى عنه الرب تعالى وبواحدة يدخله الجنة*. Ma‘nî bu durur kim her kim qadir düninde üç kez eyitse se *لا اله الا الله محمد رسول الله* diyü, bir kez didüginde [yazuğın] yarlıgaya, ikinci kez eyitdükde Tañrı râzî ola, üçüncü kez didükde uçmağa givüre ve dizâr rüzî kıla. Andan eyitdiler: yâ Resul-a ‘llâh, eger münâfık dağı eydürse *لا اله الا الله محمد رسول الله* diyü, bu kerâmetleri < 101 a > bulamı?

قال والذي نفسي بيده ان ليلة القدر يشتمل على المنافق والكافر حتى كانه على ظهر جبل, eydür: ol Tañrı haqqı-çün kim benüm cânım anun qudret kabzındadır, qadir düni ança ağır ola kâfir birle münâfık üzre kim şanasm ol gün bularuñ arqasına tağ yükletmişler durur, fermânları olmaya kim Tañrı adın yâd kılalar. Andan qaçan kim firiştelev müsülmanlar ilin gezeler, eydeler: “İlâhî, kamu müsülmanlar vilâyetin gezdük, dükeli mü‘min erenlere ve mü‘mine ‘avratlara ziyâret kılduk ve senüñ selâmuñ bulara degürdük. İmdi ne buyurursın?”. Melik—celle celâluhu—eyide: “yâ Cebrâ’îl, imdi ol rahmet ‘alemin götürüñ, dâr-ül-ğarb içine girüñ kim anda kâfir elinde dutsağ olmuş, imânlu kullarım var, bu ‘alemi bulara iltüñ ve bulara dağı ziyâret kılüñ ve benüm selâmum bulara degürüñ”. Ve ol ‘alemi ol firiştelev alurlar, dâr-ül-ğarbe varurlar, kamu esîr dutsağlara ziyâret kılur ve Haq selâmına degürürler. Ve ol gün ol ‘alemüñ <101 b> koqusı qanqı kâfire degerse, ol müsülman olur, ‘âkıbet müsülman olur. Qaçan kâfir ilin gezseler, andan Cebrâ’îl nidâ kılur: *الرحيل الرحيل*. Haq’dan fermân gelür, eydür: “yâ Cebrâ’îl, *ليس هذا لتخصيص*, bu yaluñuz oyanuq duranlara degül, irteye degin ol uyqu içinde qalanlara ola kim irte namâzına çıkalar. Qaçan kim irte namâzına çıkasalar, bulara dağı ziyâret kılüñ ve benüm selâmum bulara dağı degürüñ ve buları dağı esenleñ, andan gönülüm”.

‘Azîz-i men, kitâb içinde oqudum kim degme firişte irteye degin yitmiş kerre mü‘min qapusına varurlar, oyandı mı, diyü. Qaçan oyanmış bulsalar, mü‘mine girürler, ziyâret kılurlar, Tañrı selâmın degürürler. Eger uyur bulsalar, irteye degin ol mü‘min qapusında dururlar. Qaçan mü‘ezzin bañlasa, andan mü‘min irte namâzına çıkısa, aña dağı

Rabb-ü 'l-âlemin, kâmilinde yok erdi anuñ kibr ü kî., bezendi anuñ birle işbu dîn, buyurdu aña Çalap: *واعبد ربك حتى يأتيك اليقين*.

İy döst, barsa sizde 'aқıl, bolmañ ölümdeñ gâfil. Ölüm bir dütün durur, hiç derece qalmaya ol çıkmaduқ, hiç ev qalmaya ol yıkmaduқ. Yok, yok, ölüm bir şerbet şu durur, hiç kimerse qalmaya anı içmeyinçe, her kim anı içdi erse, çäre yoқdur dünyadan köçmeyinçe. Ol 'âlem fahrı Muhammed Muştafâ kim Hâhık — 'azze ve celle — dünyayı ve âhîreti anuñ döstluğına yarattı, *لولاك لما خلقت الافلاك*, 'ömr aña vefâ kılamdı, dünyâ saña dağı kılmaya vefâ.

Ol kün kim 'âlem fahrı, 'Arafât tağında, 'arefe kün, Kuşvâ adlu devesi üzre binüp durur erdi, bu âyet keldi. Çalap'dan — 'azze ve 'alâ — *اليوم آكلت لكم دينكم و أعمت عليكم نعمتي*. Dükeli şahâbeler sevinşdiler ve Ebü Bekr-i şıddık — rażiya 'llâhu 'anhu — ağıladı. Ayıttılar: "yâ Ebâ Bekr, bu kün küvenmek küni durur, ne kim yirinmek! Bu kün şazılığa bil bağlamak küni durur, ne kim zârıhık birle ağlamak! Ol yirde kim islâm dîni kemâhna irse ve Haқ ni'meti mü'minler üzre tamâm bolsa, sevinmek kerek, ağlamak yiri degül". Ebü Bekr-i şıddık — rażiya 'llâhu 'anhu — aydur: "iy şahâbeler, her kemâluñ zevâlı bar, her tamâmuñ noқşanı bar, *اذا تم امر دنى نقصه توقع زوالاً اذا قيل تم*. Bu âyet içinde size dîn kemâlı körindi ve lîkin maña Muhammed zevâlı körindi".

'Azîz-i men, 'âdet eyle kılmış durur kim kaçan bir bennâ bir pâzişâh için sarây yapar bolsa, kaçan kim sarâyuñ dört dîvârın tamâm kılsa ve örtüsün örtse ve kapuların <149 b> yaşırsa, andan bennâya destür birürler. Muhammed Muştafâ bennâ erdi, dîn sarâyın yapmağa kelmiş erdi. Ol sarây islâm dîni sarâyı erdi. Bir [dîvârı] namâz durur, ikinci dîvârı zekât durur, üçinçi dîvârı oruç, dördünçi dîvârı hac durur; örtüsü tevhid durur, kapusu gısl durur, aşıl bünyâzı imân durur, şahını, ya'nî meyân-i sarây ihlâş durur; dağı bir veehde saқfı du'â durur; aşakğa işigi aşaklık durur, üstün işigi yavaşlık durur; sağı suyası tevekkül durur, şol suyası temelluқ durur, kuflı küfr durur, kilizi şahâdet, derecesi ma'rifet durur; içi sa'âdet durur, daşı şakâvet durur. Her kim şahâdet kilizi birle islâm sarâyınuñ küfr kuflın açup içerü kirdi erse, sa'âdet anuñ ve her kim küfr kuflın bu sarây kapusına vurup daşra kaldı erse, şakâvet anuñ. 'Âlem fahrı Muhammed Muştafâ bennâ erdi. Bu dünyâya keldi, bunuñ kibi dîn sarâyın binâ kıldı. Kaçan kim bu sarây kemâhna degdi erse ve tamâmına irdi erse, bu âyet keldi: *اليوم آكلت لكم دينكم و أعمت عليكم نعمتي و رضيت لكم الاسلام ديناً*. Bu âyet ağırlığından ol Peyğamber'ün devesi kuma çökdi, ovrına degin kuma battı. Âyet ma'nisi bu durur kim aydur: bu kün sizün dînünüzni kemâhna degürdüm ve ni'meti [si-

ziyâret kıllurlar ve Hâk selâmın degürürler. Her kim irte namâzmda oyanmaz-ise, andan soñra firîşteler göç kıllurlar. Ol vaktın uyuyı kılanlar Çalap rahmetinden mañrûm kıalurlar. Huzâvendâ, kılların sen oyarğıl gâflet uyqusından, gönüllerin emîn kılgıl dünyâ kıaygusmdan, انك انت الحنان المنان .

<274 b> وفات مصطفی صلوات الرحمن عليه

Ol ‘âlem fañrı kim örđi anı Rabb-ü 'l-‘âlemîn, gönlinde yoğ-idi ikibr ü kîn, bezedi anuñ birle işbu dîn, buyurdı aña Çalap: واعبد ربك حتى يأتيك اليقين .

ly döstlar, sizde ‘aql u bilmek var-ise, ölümde gâfil olmañ ! Ölüm bir düttündür, hiç derece kıalmaya ol çıkmadığı ve hiç ev kıalmaya ol baqmadığı. Ölüm bir şerbet durur, kimse kıalmaya anı içmeyinçe her kim anı içdi, çäre yoğdur dünyâdan göçmeyinçe. Ol ‘âlem fañrı Muñammed-i Muştafa — şallâ 'llâhu ‘aleyhi ve sellem —, Hâlık —‘azze ve celle— dünyâyı ve âhireti anuñ döstliğı-çün yaratdı, eyitdi: لولاك لما خلقت الافلاك ölüm aña vefâ kılmadı, saña dağı hem vefâ kılmaya.

Ol [gün]kim ‘âlem fañrı, ‘Arafât tağında, ‘arefe gün, Kuşür adlu devesi üzre binüp dururđı, bu âyet geldi kim Tañrı — ‘azze ve celle — eydür: اليوم اكملت لكم دينكم <275 a> واتممت عليكم نعمتي . Kıaçan kim bu âyet geldi, dükeli şahâbeler sevünüşdiler ve Ebü Bekr-i ‘ş-şiddik — rañıya 'llâhu ‘anhu — ağıladı. Eyitdiler: “ yâ Ebâ Bekir, bu gün sevünmek ve güvenmek günü durur, ne kim yirinmek! Bu, şazılığa bulanmağ durur, ne kim zârılık birle ağlamak! Ol yirde kim islâm dîni kemâlma ire ve Hâk ni‘meti mü‘minler üzre tamâm ola, ol sevünmek yiri durur, ağlamak yiri degül ”. Ebü Bekr-i ‘ş-şiddik eydür: “ iy yārānlar, her kemālun ayrılmağ zevālı var ve tamâm olmağun noğşānı var, اذا تم امر . Bu âyet içinde islām dîni [kemāl] görindi ve lîkin baña Muñammed-i Muştafa zevālı görindi ”.

‘Aziz-i men, ‘adet eyle durur kim kıaçan bir pāzişāh-içün bir sarāy yapsalar, kıaçan kim sarāyın dört dīvārın tamâm kılsalar ve örtüsün örtse ve kıapuların yağşursa, andan bennāya destür virürler. Muñammed-i Muştafa bennāyidi, dîn sarāyın yapmağa gelmişdi. Ol sarāy, islām dîni sarāyıdı. Bir dīvārı namāz durur, ikinci dīvārı zekāt durur, üçüncü dīvārı oruç durur, dördüncü dīvārı hac durur; kıapusu <275 b> gusül durur, aşh imān durur, şahnı ihlāş durur, sağı du‘ā durur; aşāğa işigi alçaqlık-durur, üstün işigi yavaşlık durur; sağ suvası tevekkül durur, sol suvası temellük durur; kıflı küfür durur, kilidi şahâdet du-

zün] üzre tamâm kıldum, ya'nî bi-risâlet-i 'l-Muştafâ sini biribidüm, bulâra yol köstere erdüñ ve buları dîne [oқыya] erdüñ. İmdi halka yol kösterdüñ ve buları dîn yolma oқыduñ, imdi kirü maña kelgil, انك ميت و انتهم ميتون. Tañrı aydur: ol kim dirildi, öldeçi durur, ol [kim] anda añâ bardı, kirü munda keldêçi durur, ان ربك لب المرصاد.

Kaçan kim Muhammed Muştafâ haccet-ü 'l-vedâ' kıldı, kirü Medîne-ye keldi. Andan şoñra seksen kün diri boldı. <150 a> İlk âyet kim keldi, اقراء sûreti erdi. Şoñ âyet kim keldi, bu erdi kim Tañrı ta'âlâ buyurur: و اتقوا يوماً ترجعون فيه الى الله. Bu âyet keldüğinden şoñra Peygâmbere şallâ 'llâhu 'aileyhi ve sellem—yidi kün dağı dünyâda boldı, altı kün sökel yattı, yidinçi kün âzîne küni erdi, yavlağ za'if boldı, mescide barmağa taqatı kalmadı. Bilâl-i Hâbeşî—raziya 'llâhu 'anhu—bañ birdi ve şalâ kıldı. Cümle halk mescide dirildi. Baqarlar erdi kim Peygâmbere kelemü, diyü. [Bilâl], Peygâmbere hücreni kapusma bardı, الصلاة didi. Fahr-i 'âlem Muhammed Muştafâ, Bilâl ünin işitdi erse, közi yaş tıldı, keldi, yuzin 'Âyişe dapa kıldı, ayıttı: “yâ 'Âyişe, ayıtgıl, Ebü Bekr-i şiddik ilerü keçsün, imâmlık kılsun; men mescide barmağa taqatum yok durur”. 'Âyişe—raziya 'llâhu 'anhâ—aydur: “yâ Resül-a 'llâh, ol kün toğdumu menüm üzerüme kim senün taqatuñ bolmaya mescide barmağa, ol kün boldumu menüm üzerüme kim senün küçüm bolmaya minbere ağmağa, ol kün boldumu menüm üzerüme kim yârânlar sinsüz namâz kılgalâr!”. Kaçan Bilâl bu sözi işitti erse, kirü döndi, zârı kılı şahâbelere aydu birdi, ayıttı: “Ebü Bekr ilerü keçsün, imâmlık kılsun”. Kaçan Bilâl bu sözi didi, şahâbeler zârlık kıldı ve ağlaşdı. Ayıttlar: “ol vaqt boldumu kim yahtu meñzümüs karânu bola, ol vaqt boldumu kim şazılığumuz gülâfı şola, ol vaqt boldumu kim köñlümüz kayğu dola, ol vaqt boldumu kim ümmetler öksüz kala!”. Ança ağlaşdılar kim bularuñ üni Peygâmbere kulağına işidindi. Buyurdi kim: “'Alî'ni berü ündeñ 'Ammâr-i Yâsir birle”. Ünediler ikevlesin. Aydur: “yâ 'Alî ve yâ 'Ammâr-i Yâsir, siz ikifis maña yarı kılıñ, men mescide barayım”. Aliyy-i murtażâ Peygâmbere'ün sağ kolına kirdi ve 'Ammâr-i Yâsir şol kolına kirdi, Peygâmbere'üni mescide ketürdiler, imâmlık kıldı. Kaçan namâzdan fariğ boldı erse, kutlu ayağın minber üzre qodı, huṭbe oқыdı. Huṭbe içinde <150 b> yârânlarını esenledi, ayıttı: اعلموا يا اصحابي قد كبر سني و ضعف جسمي و قرب اجلي. ليس شيء يبعدكم من النار الا وقد ذكرته لكم وليس شيء يقربكم من الجنة الا وقد دلتكم عليه يستكبرون الحديث من بعدي فاذا روي عني حديث فاعرضوا على كتاب الله وافقوه فاقبلوه وان خالفه فردوه. Ayıttı: “men hıç Qur'an hilâfınca söz söylemedüm”. Yine ayıttı:

durur; derecesi rifat durur; içi sa'adet, daşı şakāvet durur ve her kim şahādet kilidi birle islām sarāyında küfür kufim açup içerü girdise, sa'adet anuñ ve her kim küfür kufim bu sarāy kapusına urup taşra kaldıyise, şakāvet anuñ. Ol 'ālem faḥrı Muḥammed-i Muştafā bennāyidi. Bu dünyāya geldi, bunuñ gibi dīn sarāyına bünyād kıldı. Kaçan kim bu sarāy kemālına degdi ise ve tamāmına irdise, bu āyet geldi kim: *اليوم اكملت لكم دينكم و اتممت عليكم نعمتي*. Bu āyet ağırlığından ol gün Piygāmbere'ün devesi çökdi, oruna degin kuma yatdı. Āyet ma'nisi bu durur kim: bu gün sizün dīnünüz kemālına degürdüm ve benüm ni'metümi sizün üzre tamām kıldum; ya'nī bi-risālet-i 'l-Muştafā seni viribidüm kim kāfire yol göstersiz ve bunları dīne okuyaduñ. İmdi kim halka yol gösterdüñ ve bunları dīne okuduñ, girü baña gelgil, *انك ميت و اثم ميتون*. Ol kim dirildi, ölesi durur, ol kim anda vardı, girü baña gelesi durur, *ان ربك <276 a> لب المرصاد*.

Ol 'ālem faḥrı, seyyid-i veled-i Ādem, Muḥammed-i Muştafā kaçan haccet-ü 'l-vidā' kıldı, girü Medīne'ye geldi. Andan soñra sekzen gün diri oldı. İlk āyet aña geldi, *اقراء باسم ربك* idi. Soñ āyet bu idi kim Tañrı eydür — 'azze ve celle — *ترجون فيه الى الله*: Bu āyet geldüğinden soñra Piygāmbere — 'aleyh-i 's-selām — yidi gün diri oldı, altı gün şayru yatdı, yidinci gün āzīne idi, yavlaq za'if oldı, mescide varmağa tākātı kalmadı. Bilāl-i Habeşī bañ virdi, ya'nī şalā virdi. Gümlē Halk mescide dirildiler, göyerler kim Muḥammed gele diyü. Kaçan gicikdi, Bilāl, Piygāmbere hücresi kapusına geldi, kığırdı: *الصلاة الصلاة يا رسول الله* diyü. Faḥr-i 'ālem Muḥammed-i Muştafā, Bilāl'ün ünin işitdi, gözi yaş birle tōla geldi, yönin 'Āyişe'den yaña kıldı, eyitdi: "yā 'Āyişe, eyitgil, Ebü Bekr-i 'ş şiddik'ı ilerü geçürsünler ve kavme imāmlık kılsun ve namāzı kılsunlar kim benüm mescide varmağa tākātum yokdur. 'Āyişe-i şiddika eydür: "yā Resül-a 'llahi, ol gün doğdımı kim senün tākātuñ olmaya mescide varmağa, ol gün doğdımı kim mü'minler üzre, senün gücün olmaya menbere ağmağa <276 b> ve ol gün geldimi kim, yārānlara, senün gücün olmaya cemā'ata varmağa ve ol gün oldımı kim yārānlara sensüz namāz kılalalar!". Bilāl bu sözi işitdise, girü döndi, Piygāmbere gelmeginden nevmiz kaldı, zār zār ağlardı yırmırup, gözlerinden yaş dökülürdi yırmırup. Şahābeler baқа dururlardı kim Bilāl gele Piygāmbere birle. Gördiler kim Bilāl yaluñuz gelür, eyitdiler: "yā Bilāl, Piygāmbere kani?". Bilāl cevāb virmege tākātı olmadı, yinün yüzine dutdı, zār zār ağladı. Şahābeler eyitdiler: "āḫir aḫvāl nitedür?". Eyitdi: "Tañrı Piyağāmbere'i yavlaq za'if olmış, mescide gelmege tākātı yokdur. Eyitdi kim: "Ebü Bekr'i ilerü geçürün" didi, size imāmlık kılsun, sizün

و ارحموا و اكرموا الثريا فاني في الصغر يتيماً و في الكبر غريباً. الصلوة ثم الصلوة ، الصلوة عماد الدين . Bu sözni söyledi, hatm kıldı, ayruş minber üzre keleşi kılmadı, hiç söylemedi. Nite kim Tañrı—‘azze ve celle—yüz miñ yigirmi miñ dört miñ peygâmblerleri Muḥammed birle hatm kıldı, Muḥammed Muştafa kendü vaşiyetin namâz birle ısmarla- maş birle hatm kıldı. Andan minberden indi, evine bardı. ‘Aliyy-i murtaza’yı ündedi, katına ketürdi, aydur: “yâ ‘Alî, Ḥasan ve Ḥüseyn’i oşğıl, bular menüm közüm çırāğı durur. Fâtîmet-ü ’z-zehrâ’yı yinçitmegil, ol menüm yüregüm yağı durur”. Kaşan Peygâmbler böyle didi erse ‘Aliyy-i murtaza, Ḥasan-ü ’r-rızâ ve Ḥüseyn-i şehîd-i Kerbelâ, Fâtîmet-ü ’z-zehrâ, ‘Āyişe-i şiddîka bir kezdin zârı kıilup ağlaşdılar.

Rebî-ü ’l-evvel ayınun on ikinci küni düşenbih künerdi kim Peygâmbler—şallâ ’llâhu ‘aleyk, yâ Resûl-a ’llâh — ol mubârek başını ‘Āyişe-i şiddîka dizi üzre şomış erdi. Melik-ü ta‘âlâ fermân kıldı melek-ü ’l-mevte, aydur: “yâ melek-ü ’l-mevt, hizmet kuşakın bilüne bağlağıl ve menüm ḥabîbüm Muḥammed Muştafa dapa bargıl ve minden selâm kılgıl. Eger destür birür erse cânın almağa, algıl ve eger destür birmeş erse, kirü kelgil”. Melek-ü ’l-mevt — ‘aleyh-i ’s-selâm — körklü şüret birle, eygü şiret birle Peygâmbler şapısına keldi, edeb birle ün kıldı: “es-selâmü ‘aleyküm, yâ ehl-i beyt-i ’n-nübüvveti ve ma‘den-i ’r-risâleti, destür barmu kim kirsem, <151 a> Tañrı resühnğa ziyâret kılsam?”. ‘Āyişe — rażiya ’llâhu ‘anhâ -- eyle şandı kim meger bir a‘râbî durur, ırak ilden keldi, destür diler, şandı. Aydur: “yol yoş durur, Tañrı resüh sökel durur”. Melek-ü ’l-mevt inileyü kığırdı, aydur: “yâ ehl-i beyt-i ’n-nübüvveti ve ma‘den-i ’r-risâleti ve şâhib-ü ’l-ḥavzi ve ş-şafâ‘ati, destür barmu kim kirse-men ve Tañrı resûlm körse-men? Yıraş yoldan keldüm, çäre yoş durur kirmeyinçe”. Melek-ü ’l-mevt üni Resûl şulağına kirdi, aşruşak yirinden örü durdı, ayıttı: “yâ ‘Āyişe, من على الباب, şapudağı kim durur?”. ‘Āyişe ayıttı: “bir a‘râbî durur”. ‘Ālem faşrı aydur: “şapu açi birgil, kirsün, mini körmek diler erse, körsün. Emmâ bilgil kim ol a‘râbî degül durur. Ol, ol kimse durur kim Ḥaş buyurmayınça kimse şapısına inmes, andan soñra dilegin kılmayınça dönmes. Ol kelmeyesi kimsene hiç şoşmadı, Yâ ‘Āyişe, destür birgil, kirsün”. ‘Āyişe destür birdi, melek-ü ’l-mevt işerü kirdi, ‘âlem faşrına selâm birdi. Mihter başın şaldı, melek-ü ’l-mevtden selâm aldı ve ayıttı: “حيث زائراً أم قابضاً؟ فقال الملك يا حبيب الحضرة يا رسول العزة رب العزة يقرئك السلام, Tañrı saña selâm kıldı, aydur: “ömrün vaktına degdi, döst döstâ şavuşası vaş boldı. İmdi dilek senün durur: kerek erse, bî-ḥicâb Çalap’ğa kelgil, kerek erse, munda bolğıl. Resûl aydur: “yâ

birle namâz-güzârlık kılsun”. Bu sözi Bilâl'dan işitdilerse, gômülleri ber-
 tindi, bağırları şarsıldı; zârlık kırup ağlaşdılar, eyitdiler: “ol vaqt ol-
 dımı kim aydın günümüz karşıla ola ve ol vaqt oldımı kim şâzih-
 gumuz gülefi şola, ol vaqt oldımı kim gônümüz gaygu tola, ol gün
 oldımı kim ümmetler ögsüz kıla!”. Ança ağlaşmak ve zârlık şalâbe-
 lerdən qopdı kim bunlaruñ üni Piyğâmbir kulağına <277 a> degdi.
 Buyurdi kim: “‘Alî birle ‘Ammâr-i Yâsir’i berü oquñ”. Kaçan kim
 bunları ündediler, cümlesi geldiler. ‘Âlem fahrı eyitdi. “yâ‘Aliyy-ün
 ve yâ ‘Ammâr-ı Yâsir, siz ikiñüz yardum idüñ, ben mescide varayım
 ve yârânlarımı göreyim ve bular dağı beni görsünler kim bu kezden
 artuq kıyâmete degin biri birimizi görmeyevüz”. Pes ‘Aliyy-i murtaza
 Piyğâmbir’üñ sağ kolına, [‘Ammâr-i Yâsir şol kolına] girdiler, Piyğâm-
 ber’i mescide getürdiler. İlerü geçdi, namâz kılı virdi. Kaçan kim na-
 mâzdan fârıg oldıyse, kıtlu ayakın menber üzre kıdı, görklü ün birle
 ve faşih dil birle huṭbe okudı. Huṭbe içinde şalâbelerin esenledi, eyit-
 di: “اعلموا يا اصحابي قد كبر سني وضعف جسمي وقرب اجلي”, yâ şalâbelerüm, bilün
 kim benüm yaşum yitdi ve tenüm za‘if oldı ve ecelüm yakın geldi ve
 baña kıyâmet seferi düşdi, gidiserem. Benüm bu cihâna geldüğüm si-
 zün-çün idi ve ol cihâna varduğum sizün için durur. Bunda geldüğüm
 size şerî‘atı bildürdüm ve dîn yolın gösterdüm; emr, nehyi beyân kıldım,
 hâlâl ve hâram öğretdüm. ليس شئ يباعدكم من النار الا وقد ذكرته لكم
 <277 b> , وليس شئ يقربكم من الجنة الا وقد دلتكم عليه
 ol sizi oddan ırak kılası durur, illâ anı size eyitdüm ve hîç nesne
 kılmadı kim ol sizi uçmağa iltesi durur, illâ sizi aña kılaguzladım.
 Sizi şavâblu işlere kındurdum ve sizi öğüt ve naşihat birle kaandırđum.
 İmdi kim varuram, hem sizün-çün varuram kim Çalap hâzretinde size
 şefâ‘at kılam. Geldüm size şerî‘at öğretmege, varuram size şefâ‘at
 kılmama. Zinhâr benüm hadişlerüm öğrenün ve benüm sözle-
 rüm gônünüzde dutuñ. سيكترون الحديث من إمدى فاذا روى عني حديث فاعرضوه علي
 eyitdi: “benden soñra hadişleri artu-
 ralar, Piyğâmbir eyitdi diyüp baña yapalar. Bular havâdarlar durur
 ve bid‘at ehli olalar. Kaçan menden size hadiş rivâyet kılsalar, anı Tañrı
 kelâmına ‘arza kıluñ. Eger Kıur‘ân’a muvâfık olursa, kabül kıluñ, eger
 muhâlif ise, redd kıluñ. Anuñ-cün kim ben Kıur‘ân hılâfınça söz söyle-
 medüm. Benüm vaşiyetüm saklañ. <278 a> Elüñüz altındakileri yeg-
 leñ, yâ‘ni kıluñuza, qaravaşuñuza eyelük kıluñ, واكرموا الغرباء
 Eydür: Yetimleri esirgeñ ve garîbleri ağırılañ.
 Anuñ-çün kim ben kıçilikde yetim idüm ve ululukda garîb oldum. Kim
 yetimleri esirgese, ol yetimlikde beni esirgemiş olur. Kim bir garîbi

melek-e 'l-mevt, ölüm bir şerbet durur, içmeyince çâre yok. Her kime kim dirlik şarâbın içürdiler, anuñ kulağına ölüm halkasın keçürdiler. Ölüm bir kelim durur kim kelmiş kerek, cânlu kimseye çâre yok durur, ölmüş kerek". Pes melek-ü 'l-mevt karşıma keçdi, el uzatdı cân almağa. Resül aydur: "bir laḥza zamân birgil, qarındaşum Cebrâ'îl kelsün". Oluk sâ'at fermân keldi Rabb-ü 'l-âlemîn'den Cebrâ'îl-i emîn'e: "ingil!" diyü. Peyk-ü Ḥazret Cebrâ'îl-i emîn kirüp keldi, ayıttı: "es-selâmü 'aleyküm, yâ Seyyid-e 'l-mürselîn". Oturdu Resül'ün başı katında, melek-ü 'l-mevt cân almak yatında. Mihter baqdı, Cebrâ'îl'i kördi, kanadın yapmış, <151 b> kara ton keymiş. Resül aydur: "yâ Cebrâ'îl, kanaduñ nişe yapduñ, kara ton nişe keydün?", Cebrâ'îl aydur: "yâ Resül-a 'llâh, senün ta'ziyetün için keydüm. Dek yalunuz men keymedüm; arş, kürsi, levh, kalem, yidi kat kök firışteleri kamu kara ton keyüp tururlar". Ol kün Resül'ün yüzi güli şolmuş kibi erdi. Cebrâ'îl baqdı, anı kördi, kanatların üsdine kerdi, aydur: "yâ Resül-a 'llâh, nişe ağlarsın, kaygülu könlümüz nişe tağlarsın?". Andan Resül aydur: "yâ Cebrâ'îl, Ḥaḳ'dan ne haber ketürdün, aydı birgil, işbu könlüm derdine dermân kılğıl". Cebrâ'îl aydur: "yâ Resül-a 'llâh, cümle firışteler saña baqarlar". Resül aydur: "yâ Cebrâ'îl, anı şormas-men". قال مفتاح الجنة بيدك يوم القيامة. Aydur: "yâ Cebrâ'îl, ol nese aytğıl kim meni anuñ birle sevindürgil. Menüm kayğum ne uçmaq için durur ve ne yirden qopmaq için; kayğum ümmet için durur". ثم قال جبرئيل الجنة محرمة على جميع الانبياء وعلى جميع الامم حتى تدخل انت و. Andan Mihter aydur: "yâ Cebrâ'îl, uş imdi közüm açıldı, könlüm hōş boldı". Aydur: "yâ 'Azrâ'îl, imdi sen ilerü kelgil, Tañrı emrin yirine ketürgil!". Melek-ü 'l-mevt ilerü keldi. Cebrâ'îl-i emîn şağdm yaña oturdu. İsmâ'îl kim dünyâ kögi kapuçısı durur, ayağı katında oturdu. Rızvân ileyinde irdi, iki hulle elinde duḡa durur erdi. Melek-ü 'l-mevt Seyyid'ün cânın kavzar erdi, Seyyid közlerin süzüp baqar erdi, alından der sızup aqar erdi ve aydur erdi: "yâ melek-e 'l-mevt, şimdiden tā kıyâmete deginçe niçe kim cân açığı menüm ümmetüme bolısar erse, qamusın [maḡa] ve menüm cânuma kılğıl, ölüm vaqtında buları yumuşaq dutğıl!". Mihter—'aleyh-i 'ş-şalātu ve 's-selâm—bu sözi didi, andan bir çanaq şu diledi: Eli birle şuvı yüzine saçar erdi ve aydur: "اللهم هون على محمد سكرات الموت" dir erdi. Melek-ü 'l-mevt—'aleyh-i 's-selâm—Ḥaḳ buyruğın yirine ketürdi, Resül'ün tatlu cânın kötürdi.

Tañrı ta'âlâ dünyâyı ve âhireti anuñ <152 a> dōstluğı için yarattı, on sekiz miñ 'âlemi anuñ için yarattı; ol ölümden qurtulmadı, kim kurtula; baqâ dutuğı anuñ yüzine örtülmedi, kimün yüzine örtile!

ağırlasa, ol kimse garıblıkda beni ağırlamış olur. الصلوة الصلوة, sizün üzerüñmize olsun namāz. Saqlañ namāzı vaqtlar birle. الصلوة عماد الدين kim namāz dīnün diregidür. Tañrı ta-
 ‘ālā kıyāmet güninde ilk nesne kim kulından şora, namāzı şora”. ‘Ā-
 İem faħrı Muħammed-e ‘l-Muṣṭafā bu sözi didi, vaşıyyeti ħatm kıldı, menber üzre ayruq nesne söylemedi. Nite kim Tañrı — ‘azze ve celle — yüz biñ yigirmi dört biñ piygamber birle ħatm eyledi, Piygamber kendü vaşıyyetin kılamak birle ħatm eyledi. Andan menberden indi, eve vardı. ‘Aliyy-i murtażā’yı ündedi, katma getürdi, eyitdi: “yā ‘Alī, Ĥasan’ı ve Ĥüseyn’i ağlatmağıl kim bunlar benüm gözüm çırağı durur. Dağı Fāḫimet-ü ‘z-zehrā’yı incitmegil kim ol benüm yüregüm yağı durur. Her kim benüm vaşıyyetüm <278 b> dutmazsa, ol baña döst degül, yağı durur. Aña ħüz benden ayrıлмақ derdi yiter, aña yokdur benüm ölümünden biter. Muşibetler benden şoñra eglenmeye, bensüz dünyāda dīñlenmeye. Az gün dağı senün katuñda durası durur, andan benüm katuma gelesi durur. Eyle kılgıl kim senden göñli qalmasun, baña geldüğü vaqtın senden gile kılmasun”. Kaçan Piygamber — ‘aleyh-i ‘s-selām — didise, ‘Aliyy-i murtażā, Ĥasan ve Ĥüseyn-i şehid-i Kerbelā - rażiya ‘llāhu ‘anhum —, Fāḫime ez-zehrā, ‘Āyişe-’i şiddīka bir kezden zārılık kılup ağlaşdılar.

Rebī‘-ü ‘l-evvel ayınuñ on ikinci günü düşenbih gün idi kim Piygamber’ün başını ‘Āyişe-’i şiddīka — rażiya ‘llāhu ‘anhā — dizi üzre ko-mışdı. Melik-i ta‘ālā fermān kıldı: “yā melek-ü ‘l-mevt, ħizmet kuşağın biliñe bağlağıl ve benüm döstüm Muħammed-i Muṣṭafā’ya varğıl, benden drüz ve selām kılgıl ve benüm piygāmum oñat görgil. Eyitgil kim: dünyādaki ‘ömrün dükendi, eceliñ yakın geldi, döst dōsta kavuşası vaqt oldı. Dilek senüñdür : dilerseñ, ta‘cıl bize kavuşğıl ve eger dilerseñ, anda olğıl ve <279 a> eger burayı dilerse, cānın alğıl, eger destür virmezse, girü gelgil ”.

Pes melek-ü ‘l-mevt görklü şüret birle, eyü sīret birle Piygamber’ün kapusma geldi, edeb birle ün kıldı: السلام عليكم يا اهل البيت النبوة و معدن الرسالة , destür varmı kim içerü girem, Tañrı resülını ziyāret kılam? ”. ‘Āyişe-’i şiddīka — rażiya ‘llāhu ‘anhā — eyle şandı kim bu a‘rābı durur, ırak yoldan geldi, destür diler. Eyitdi : “yol Yokdur kim çerü giresin. Tañrı resüh şayru durur”. Yine inileyü kığırdı: يا اهل البيت النبوة و معدن الرسالة , destür varmı kim çerü girem, Tañrı resülını görem? İrak yirden geldüm; çāre yokdur girmeyinçe, girü dönme-güm yok tā Ĥabīb’i görmeyinçe”. Melek-ü ‘l-mevt üni Tañrı resüh kıla-

Kıta

Fahr-i âlem dünyâ degşürdi ol anda,
 Bellü bilgil, kimse qalmayası bunda.
 Eyle berkiñ, bolma gâfil, durma usañ,
 Mü'min erseñ, ger bar erse 'aқıl sinde.
 Dünyâ işi cümle yildür, tiz keçer ol,
 Eygü 'amel iş bolğası saña sinde.
 Haқ habibi, ol Muhammed, 'uқtâ körki
 Köçdi mundan, andayuқ bil, imdi қanda?
 Ol zamân kim ölüm keldi, aғlar erdi,
 " Ümmeti ! " dip tutlu cāni hуlқūmında.
 Cān birürken peyk-i Hozret Cebrā'il'den
 Ümmetini şorar erdi cān muñında.
 Dükel maһlūқ aғlar erdi zārı birle,
 Taғda, taşda, yazı yirde, yir қumında.
 Keydiler yas tonını kökler ehli,
 Ay tutındı, қalmadı nūr yahtu күnde.
 Fahr-i âlem, dīn ырāğı böyle bolsa,
 Ne қilasm, iy 'aceb sen, 'aşı bende!

ğma girdi; amlaçak yirinden örü tırdı, eyitdi: “yā ‘Āyişe, من على الباب, kapuda kim durur, saña ne diyü kığırur?”. ‘Āyişe eyitdi: “bir a‘rābī durur, diler kim içerü gire ve senün kutlu yüzün göre. İki kez eevāb virdüm, girü dönmez”. ‘Ālem <279 b> fahrı eyitdi: “kapu açı virgil içerü girsün, beni görsün, görmek dilerse. Emmā bilgil kim ol a‘rābī degül. Ol, ol kimse durur kim Hağ buyurmaymça kimse kapusma inmez, indükden şonra dilegin kılmayınça girü dönmez. Ol geldügi yir ılımaz olur; kimseye destür dilemez, destür dilemek hâcet degül, kapu geldügi yirden kılmaz, rüşvet ve tapu almaz, melikler kapuçısı anı yığmaz. Ol gel-meyesi kimse anadan doğmadı. Ol durur هادم اللذات يفرق الجماعات, ya‘nī tağıdup gideriçi, neştersiz kan alıçı durur, mihirsüz cān alıçı durur. Ne kocalaruñ kocalığına hürmet kıılır ve ne oğlanlaruñ oğlanhğma rahmet kıılır. Ol melek-ü ‘l-mevt durur, bu gün baña göçmege vaqt durur. Destür virgil kim girsün”. Melek-ü ‘l-mevt içerü girdi, ‘ālem fahrına selām virdi. PiyğāMBER başın şaldı, melek-ü ‘l-mevtden selām aldı. Eyitdi: “حيث زاراً”

ya‘nī melek-ü ‘l-mevt, ne işe geldün? Ziyāretemi geldün, yā cān almağa?”. Melek-ü ‘l-mevt eyitdi: “يا حبيب حضرت ويا رسول رب العزت ، الله ، Tañrı saña selām kııldı ve hezārān drüz virdi, eyitdi kim: <280 a> dünyādaki ‘ömrün dükendi, eceliñ yakın geldi; dōst dōsta kavuşası vaqt oldı. İmdi dilek senün durur: dilerseñ, katarlağıl, Çalabuña kavuşğıl; dilemezseñ, anda olğıl”. Eydür: “yā melek-ü ‘l-mevt, bu ölüm şerbeti durur, içmeyinçe çāre olmaz; bu dünyā bir harāb menzil durur, göçmeyinçe çāre yok. Her kime kim dirlik şarābın içürdiler, anuñ kulağına ölüm halkāsın geçürdiler. Ölüm gelmelü durur, gelmiş gerek, cānlu kimse çāresüz ölmüş gerek, الرفيق الاعلى”. Pes melek-ü ‘l-mevt durdı Muştāfā karşısına, kaşdı kııldı kim cān almağa elin şuna. Muştāfā eydür: “yā melek-ü ‘l-mevt, bir dem emān virgil kim qarındaşum Cebra‘il gelsün; bir lahza emān virgil”. Oluğ dem fermān kııldı Rabb-ü ‘l-‘ālemin, indi piyk-i Hażret Cebra‘il-i emīn — ‘aleyh-i ‘s-selām — eyitdi: “esselāmü ‘aleyke yā Seyyid-e ‘l-mürselīne”. Oturdu PiyğāMBER’uñ başı katma. Melek-ü ‘l-mevt yokaru PiyğāMBER’uñ yüzine bağıdı. Cebra‘il kanadın yaymış, egnine kara ton geymiş. Eydür: “yā Cebra‘il, kanadun nişe yayduñ?”. Eydür: “senün ‘izzetün-çün”. Eydür: “kara ton nişe geydün?”. Eydür: “senün ta‘zīyetün-çün”; eydür: “yā Habīb-e ‘r-Rahmān bu kara <280 b> tom yalūñuz ben geymedüm; ‘arş, kürsī firiştelere, levh, kalem firiştelere bile geydiler. Yidi kat gök firiştelere kamu kara geydiler; senün cānuñ gelesine baqarlar ve göyüp-dururlar”. İy cānlar, ol gün PiyğāMBER’uñ yanaqları güli şolmış-idi, gözi bmarları yaş birle tölmiş-idi. Cebra‘il bağıdı, anı gördi, eydür: “yā Seyyidī, nişe ağlarsın?”

Bizüm gönlümüz gaygu birle tolmış, nişe tağlarsın? ". Muhammedi Muştafâ — şallâ 'llâhu 'aleyhi ve selleme — eydür. " yâ Cebrâ'îl, Hâk'dan ne haber getürdüñ, eydü virgil, işbu gönlüm derdine dermân olsun". Cebrâ'îl eydür: " firîşteler saña baqarlar kim varasın, gökler qapuları senüñ-çün açıldılar, hür u gilmân senüñ cânuña göyerler kim saçu şaçalar ". 'Alem fahrı eydür: " yâ Cebrâ'îl, saña gök qapularından ve uçmaqdan şormazm, yâ hür, gilmândan şormazvan". اول من تشق الارض, eydür: " kamu halkdan ilerü yir yarilup ilk sen çıkasın, dükeli piygâamberlerden öñdin ümmetüñe sen şefâ'at idesin ". Eydür: " yâ Cebrâ'îl, benüm ümizüm dahı artuqdur bundan. Ben anı şormazam senden ". Eydür: " مفتاح الجنة بيدك <281 a> يوم القيمة ", yarın senüñ elüñde ola uçmaq kilidi ve senüñ şefâ'atuñ bola ümmet ümizi ". Eydür: " yâ Cebrâ'îl, baña bir nesne eyitgil, beni anuñ birle güvendürgil, benüm kaygum şavğıl, sevündürgil. Benüm gaygum ne uçmaq için ve ne dahı yirden qopmaq-çün durur ". Cebrâ'îl eydür: " يا محمد الجنة محرمة على جميع الامم حتى تدخلها انت و امتك, uçmaq haram durur kamu piygâamberler üzere, tâ sen girmeyinçe, dahı haram olmuş durur ümmetler üzere, tâ sen girmeyinçe ". eydür: " yâ Cebrâ'îl, uş imdi gözüm açıldı, gönlüm hoş oldu. Yâ melek ü'l-mevt, sen imdi ilerü gelgil, Tañrı emrin yirine getürgil ! ". Melek ü'l-mevt ilerü geldi; Cibrîl-ü emîn şağdan [yaña] oturdı, Mîkâ'îl şoldan yaña oturdı ve İsrâfîl qatında oturdı ve İsmâ'îl kim dünyâ gögi hâzinedâdrı durur, ayağı qatında oturdı, Rîzvân ileyinde oturdı, iki elinde hülle dutardı. Melek-ü'l-mevt cân almağa iverdi, şağ eli birle cân gavzar-idi. Piygâamber gözün süzüp baqardı, alnından der <281 b> sızup aqardı. " Yâ melek-ü'l-mevt ", dir Piygâamber hâzreti, " şindi-den tâ kıyamete degin niçe kim cân acıgın benüm ümmetüme bünçilayın ise, qamusın baña ve benüm cāmıma urğıl, ölüm vaqtma dek ümmetümi yumşaq dutğıl ". Qaçan Muştafâ bu sözi eyitdise, andan eline bir çanak şu aldı, eli birle şuyı yüzine ururdı, eydürdi: " اللهم هون على سكرات الموت " dir-idi. Melek-ü'l-mevt Hâk buyruğm yirine getürdi, Piygâamber'ün tatlu cânın götürdi.

Tañrı — azze ve celle — dünyâyı ve âhîreti anuñ döstlîğine yaratdı, on sekiz biñ 'alemi anuñ-çün dörüttdi. Ol ölmedin qurtılmadı, kim kurtıla; dahı anuñ yüzine utanmadı, kimiñüz yüzine qurtıla !

Beyt

*Faḥr-i ʿālem dānyā degşürdi ol anda,
 Bellü bilgil, kimsene kalmaz bunda.
 Eyle varğd, durmağıl, olma usañ,
 Mü'min-iseñ, ger var-ise ʿaql sende.
 Dünyā işi cümle yildür, tîz geçer ol,
 Eyü fî'lüñ iş ola saña sinde.
 Ḥaḳ ḥabîbi, ol Muḥammed, âḥiret görki,
 Geçdi bundan, andayuk bil, imdi kanda?
 Ol zamān kim geldi ölüm, ağlar-idi,
 " Ümmatî ! " dip tatla cān ḥulķümmda.
 cān virürken, piyk-i Ḥazret Cebrā'il 'den
 Ümmetin şorar-idi cān buñında.
 <282 a> Cānavarlar ağlarlardı zārî birle,
 Dağda, taşda, yir yüzinde, yir kumunda.
 Geydiler yas tonını hem gökler ehli,
 Ay tutuldı, kalmadı [nūr] yaḥtu günde.
 Faḥr-i ʿālem, dîn çırāğı böyle olsa,
 Ne kılasın, iy ʿaceb sen, ʿāşî bende!*